

ERDÉLYI MUZEUM

XX. kötet.

1903.

I. füzet.

Az 1834-iki erdélyi országgyűlés előestéjén.

(Első közlemény.)

Jelentéktelennek s meddőnek mondjuk azon korszakot, melyben a jelentékeny események hiányzanak s ilyenek benne szemmel láthatólag még elő sem készítettnek. Az időnek ilyen szakaszait üreseknek s érdektelenül elenyészőknek mondhatjuk. Ámde meg kell gondolnunk, hogy a korszakok értékének meghatározásánál az egyik nagy nehézség abban rejlik, hogy két tényezőre hivatik fel figyelmünk, melyeknek egyikét látva-látjuk, s nem is kell keresnünk, hogy észre vegyük, másikat azonban nem látjuk, s hogy észre vehessük, keresnünk kell s néha a visszazálló következtetés segélyével győződhetünk meg valamely üresnek látszott időszak jelentékeny tartalmassága felől. Valamint a terméсарany a bányák mélyében ritkább, mint az aranyércz, de utóbbi a kincset bőven osztó, úgy a történet tényezői közül is elég gyakran azok az eredményesebbek, melyek még csak lappanganak s melyeknek létezését s működését a felületes szemlélőnek semmi külsőség fel nem tárja, de a bölcс látja a jeleket s gyakran vigaszt merít belőlük, a gyakorlati s mélyen látó politikus fel is tudja használni ezéljaira, s tudja azokat érvényesíteni. Azon hatalom, mely nélkül semmi sem fejlődhetnék ki s a mely minden fejlődés alapföltétele: elvontan az *idő*, drága kincs, a mely megbecsülendő, haszon nélkül eljárhat, nagy hasznunkra fordítható, illetőleg az események következésének határozatlannak s végtelennek látszó terjedelme s a fejlődés stadiumai egyszersmind időpontok. A teljes érettség s túlérettség korszakai közel esnek egymáshoz, határos időpontok s a hanyatlás kezdete gyakran a teljes érettség s virágzás idejének látszik. A bimbó pillanat alatt virággá válik. Ma még zöldséget nem lát a szemlélő s holnap már zöldülnek a virányok, de a zöldülés zsengéje már előbb van, mielőtt fel-

tünnék s a ki jobban néz, többet lát s más téren is csak az különböztet, ki a dolgok mélyére hat. II. Ramses vagy Augustus császár uralkodása alatt Aegyptom s Róma története fényre által tündöklök s itt mint ott a közmívelődés s közjólét ekkor már a haladás lejtőjéhez értek. A korszakok értéke az ezekben előfordult eseményektől függ s nem az események száma s nem az idő mennyisége, hanem az idők folyamán létre jött dolgok jelentősége határoz. Néha egy év bő aratása terméketlen évek szegénységeért vagy a hosszú készülődés, talajjavítás munkában s fáradságban töltött idejeért gazdag kárpótlást nyújt. Ilyen év volt az 1825-iki Magyarországnak, melynek novemberében gróf Széchenyi István meghozta nagy áldozatát a M. Akadémia felállítására s a melyben az 1823. óta támadt politikai mozgalom a nyelvmívelés terén is megteremté óhajtvá várt gyümölcsseit; ilyen volt az 1830-diki, melyben gr. Széchenyi Istvánnak „Hitel” czimű munkája megjelent. Erdély politikai történetében egy ily esztendő volt az 1834-diki, melyben a testvér-ország figyelme is nagyban feléje fordult. Ez okból felette fontosak azon feljegyzések, melyeket gróf Gyulai Lajos ezen évről tett s a melyek itt következnek; ez év jellegét nemcsak az események feljegyzései tárják fel s állapítják meg, hanem gróf Gyulai mind azon bizalmas közlései és közleményei is, melyekben ez év folytán támadt eszméi, gondolatai kifejeztetnek, kedélyhangulata nyilvánul, mert naplójának minket jelenleg érdeklő részét nemcsak az 1834-iki év eseményeiről írta, hanem sok minderről, mi olvasmányai közt s a magán életben, családi körében s barátaival folytatott társalgása s levelezése kapcsán hatással volt reá. Ezen papírra tett gondolatai, ha az év történeteitől távozni is látszanak, mindazonáltal velük szorosán összefüggnek s ez nem is lehetne másképen egy hazájáért oly melegen érdeklődő, nemés szíve végső dobbanásáig érte hevülő hazafi naplójában.

„Új esztendei szokott báljára a kormányszéki elnöknek¹ a liberalisok közül senki se ment el s a többiekre is azt hiszem,

¹ Báró Jósika János akkor kormányszéki elnök; 1816-ban lett kormányszéki tanácsos, azelőtt Hányadmegye nagyérdemű főispánja volt. Döb-

azok el nem mennek, én részemről nem gondolom, hogy elmennek. Szomorú idöket értünk, de azzal vigasztalom magam, hogy a keserűség pohara színültig meg van telve, vagy el kell hasadnia az edénynek, vagy kiürülnie, így sokáig nem fogunk maradhatni. Jan. 6-dikán Bajonban lázangó jobbágyaira Bethlen Józsinak¹ *brachium militaret* küldettek; a katonák közül egyet lelöttek, a katonák pedig valami ötöt löttek le a lázangókból és sokakat megsebesítettek. Az egész falú ezen csata után kiköltözött és a szomszéd falukba telepedett le s Bethlen Józsi most már valami 400 embert kénytelen fizetni, kiket maga biztonságáért magához kért. Környülményesen nem tudom a dolgot, de igen hihető, hogy egészen ok nélkül nem erdelt ezen erőszakos lépés a parasztok részéről, félni lehet, hogy több ilyen eset fog előfordulni. — E télen minden napra van mulatságról gondoskodva, hétfőn asszonyi egyesületbál, kedden redoute, szeredán, hova nem sokan fognak menni, a kormányzéki elnöknél bál, csütörtök redoute, pénteken Bánffy Jánosnál táncznélküli társaság és vacsora, szombat casinóbál, vasárnap redoute. — Jan. 8-dikán. Tegnap a casinóban nagy vetélkedés folyt a duellumok elcsépelte és elavult tárgya felől, melyről egyebet mondani nem lehet, mint azt, hogy egy elkerülhetlen rossz, egy oly intézmény, mely az embereket becsületre tanítja, azért jó következtetésű és egy oly háború az egyesek közt, mely talán a civilizációval magától meg fog szünni, mert nem lesz szükség reá. A nemzetek háborúinak is meg kellene szünnie s remélnünk lehet, ezek is megszűnnek a nemzetek civilizációjával. Vacsorára is ott voltam, a nagy társaságot Székely Jankó mulattatta s nevetette tréfáival.²

Jan. 10-dikén. Most négyfélét olvasok egyszerre, u. m. Estradát, Stadiumot, Farkas Sándor utazásait és Bravót, Coopertnek egy igen kedvelt románját. Az estve Erkel Ferencz¹

rentei Gábor az „Erd. Múzeum“ V. füzetét ép ez esztendőben ajánlotta báró Jósikának; ajánló levelét Dédácsról keltezi. *K. G.*

¹ B. József a kincstárnok fia, † 1846-ban. *K.*

² Kilyéni Székely János a székely huszárok ezredében kapitány volt, s mint katona, a francziák ellen több esatában kitüntette magát. Sz. nemcsak vitézségéről, hanem élezeiről és ötleteiről is híres volt. Jó kedélye élte utolsó időszakában se hagyta el, mikor az öregkor szokott bajaihoz még vaktság is járult. *K.*

¹ Született 1810. nov. 7-dikén Békés-Gyulán, „Hunyady László“, „Bánk Bán“ stb. dalművek koszorús zeneszerzője, † 1893. június 15-dikén. *K.*

concertjében voltam, eljátszotta a Rákóczi nótára írt igen szép variatioit kísérettel.

Jan. 28-dikán. A fársáng elég vígan foly, az asszonyok bőven költenek és kelletnél többet a mostani szűk időkhez mérten, táncz majdnem minden nap, pletyka bőven, házasság kevés, himlő, scarlat sok és több esetben halállal végződő, de születés is sok van.

Febr. 6-dikán. Tegnapelőtt reggel 3 óra után Kendeffynk meghala szörnyű hirtelen, bálból haza jöve, hol még a cotillonban megtánczoltatták.¹ Hazamenvén, felment feleségéhez, kit megcsókolva, összerogyott. Különböző véleményekre adott ezen történet okot, melyeket azonban az orvosok, a bonczolás után, megezáfoltak, szerintük a hirtelen halál a szív balkamrájából felmenő nagy életér kettérepedése következtében támadt vérkiömlés által történt. Kendeffy Adám halála nemzeti gyász; bátor, független, roszat kárhoztató, ifjúságot buzdító, együtt-tartó, a becsületet a kényességig megőrző, nagyreményű és csak harminczkilenc esztendő fia volt a Hazának. Az utóbbi két év alatt a marchalis székeken is nemes példáit adta hazafiúságának; az oppositióknak nagy oszlopa volt s jelenleg legnagyobb vesztesége. Nyugodjanak porai az elfelejthetlennel, a nagyobbra születettnek! Nagy bizonyossága annak, hogy meny nyire szerették a kolozsváriak Kendeffyt, hogy halála óta úgy-szólván megszűnt a fársáng.

Febr. 9-dikén. Kendeffyt szombaton eltemettük, teménten sokaság kísérte ki a *Hászungár*² nevű temetőbe, kora halála megdöbbentett minden jó hazafit, a veszteség számíthatlan halálával.

Febr. 19-dikén elfelejthetlen anyám nevenapján. Sokszor pillantatok alatt több történik, mint máskor évtizedek alatt. E hónap 4-dike, 11-dike és 16-dika reám nézve örökös benyomásuak: 4-dikén volt Kendeffy halála, 11-dikén épen együtt ültünk a casinóban és tanácskoztunk egy emlékoszlop felett, melyet Kendeffynek emelnénk s néhány pillanat alatt közel ezer pengő forint gyűlt, midőn egy lövést hallunk, melyet egy más erősebb követett, egy bejövő azt mondá, hogy a katonák egy deákot meglöttek. Ekkor mindnyájan kirohantunk a piacra, mely tömve volt igazságért és boszúért kiáltó ifjúsággal és minden rendű lakosaival Kolozsvárnak. Többen szóltak a néphez, melyet csendesíteni kellett, hogy kétségbeesése által magát el ne

¹ Gróf Kendeffy Adám fia volt gróf Kendeffy Eleknek. Első neje Jósika Rosalie bárónő volt, kinek halála után Bethlen Borbála grófnőt vette nőül, utóbbtól való leánya Párizsban gróf Andrássy Gyulához ment férjhez. *K.*

² E név, azt mondják, a német *Hasengarten*-ből romlott volna. *K.*

ragadtassa. Bethlen János, Kabos¹ és többen felmentek a kormányiszéki elnökhöz tüstént való elégtételt kérni; magam is a Jósika háza alá gyűlt csoportban voltam, mikor Bethlen János onnan kijött és a kapú között szólott a néphez, azt mondá, hogy volt báró Jósikánál, a ki megígérte, hogy még az nap fog elégtételt adni. Említenem kell, hogy ezalatt az egész katonaság egybegyűlt a várda körül, u. m. egy 900 emberből álló granatíros bataillon s az Alberti könnyű lovas ezredből álló tüzis csapat. Akkor, mikor Bethlen János a népet épen megnyugtatá s mindeneknek szemei s fülei reá voltak függesztve, a sötétben észrevétlenül lassú lépéssel a granatírosok a nép mögé vonultak s azt egész váratlanul megrohanván, sokakat agyba-főbe vertek. A zavarodás közönséges lett, hosszú sor katonák az egész piacot körülfojták —

(Lövés is esett a katonák részéről), a lövéstől egy ember elesett és tüstént meghalt, egy másik, igen valószínűleg, meg fog halni. Mikes Jánosnak karja keresztül lövetett, Bethlen János és Huszár Károly sok másokkal együtt megsebesültek, magam is alig menekedhettem. Házuk kapúja előtt két ember vérében feküdt, kiket a házba bevitetvén, ápolás alá vettünk, ezek közül az egyik felgyógyult, a másik (Tarler gubernialis posta) még veszedelmesen beteg. Az elégtétel az lett, hogy az egész granatíros bataillon más nap falvakra kiköltözött, mintha ezzel kellőkép megbüntették volna. Mondják, hogy febr. 24-dikén fog megkezdődni az investigatio.

A febr. 11-diki szomorú estve következtében kirendelt commissió még maig is egybe nem gyűlt. Generalis Pídel rég itt van, de izgágáskodik s politikai színt akar adni az akkor történteknek, pedig azon estve a kolozsvári közönség ritka mérsékletnek adta példáját, lövettette és szurkáltatta magát anélkül, hogy csak egy ujjal is valakit a támadó katonák közül megsebesített volna. — A diaetát² Szebenben hirdetik, melytől minden jó magyar irtózik, de jobb ott is, mint sehol sem. Erdélyt egyéb meg nem mentheti, hanem csak az, ha Magyarországgal egyesül.

Február utolsó napján. Pedig, hogy ezen szerencsétlen holnap a mai nappal eltelik.

Martius 3-dikán. Megint egy epochalis nap, anniversarius a elfelejthetlen atyám³ halálának, melynek ma huszonhét eszten-

¹ Kabos Dániel, ki mint nyugalmazott udvari tanácsos 1881-ben Kolozsvárrt halt meg. *K.*

² Du Cange említi e szót „conventus” értelmében, hazánkban nemcsak az életmódot s a napi útát, de az országgyűlést is így nevezték, l. *dieta. K.*

³ Gróf Gyulai Ferencz es. k. kamarás. Meghalt O.-Andrásfalván. *K.*

deje, meghalt 1807-ben. Nyugodjanak békében porai! — Az elmachirozott granátírosok megint jönnek vissza egy kurir által hozott parancsolatnál fogva és azokon kívül még több katonaság is jön, úgy, hogy ezeket a várba fogják elhelyezni. — — — — — Az investigatio maig is el nem kezdődött, a mi kis elégtétel történt, azt is visszavonták. A mi házuknál 12 szoba van¹ és huszankilenczen lakják, ezek közt két gyermekágyas asszony és még egy beteg, több gyengélkedő; nem tudom, hogy fognak ide valakit szállíthatni a jövő esütörtökön érkező katonák közül. Én a consistorium² gyűlését még megvárom, mely husvét után következő vasárnap szokott kezdődni, azután haza³ megyek és építéseimet folytatom.

Martius 4-dikén. A „Liaisons dangereuses“-eket olvasom s most másodszer olvasom. Azon szavak, melyeket Merteuil markgrófné a kis Volange Cecileről mondott: „Si Madelaine était ainsi, elle dut être bien plus dangereuse pénitente que pécheresse“, igen jól illenek Tizian remek Magdalenájára, melyet Velenczében láttam s nem győztem eleget nézni.

Martius 5-dikén. A commissio foly fő prov. commissarius báró Bruckenthal praesidiuma alatt,⁴ tagjai: consillarius Hollaki, cons. Kemény Ferencz és Bánffy László főispán, a katonák részéről Pidol generalis, Hausegger oberstlientenant és egy auditor. Nem sokat várok az egész investigatiótól. A katonák holnap jönnek be és Pidol úgy nézi Kolozsvárt, mint egy legyőzött várost, parancsol nemcsak a városnak, de még a guberniumnak is. Báró Miske⁵ cancellariae praesesünk a februári történet jelentésével nem mehetvén a császár Ó Felségéhez, ki épen akkor beteg volt, Metternich herczeghez ment, ez jelentésére röviden így felelt: „Es wundert mich gar nicht, dies habe ich von Clausenburg schon lange erwartet“. Ebből az jön ki, hogy ezen tiszta katonai excessusnak politikai színt kívánnak mindenképen adni és számszándékkal provokálják a hazafiakat a revolutiora, úgy tesznek, mint a tudatlan orvosok, kik a betegséget fel nem ismervén, mindent elpróbálnak, csak hogy a betegség oda fejlődjék, hogy felismerhető legyen s nem gondolják meg, hogy ekkor néha már későn jönnek a gyógyszerekkel. Pesten is voltak némi forrongások, de azokról körülményesen még semmit

¹ A gróf Gyulai Ferenczné-féle ház, jelenleg gróf Wass Ottiliáé, a főpiacz, most Mátyástér Plébánia során a báró Jósika ház szomszédságában; a piacznak ezen északfelőli oldalát a gróf Rhédey-ház kezdi meg, melyet lánczos háznak neveztek az előtte elhuzódó vaslánczról. K.

² Ev. ref. consistorium. K.

³ Maros-Németibe (Hunyadmegyében). K.

⁴ Báró Bruckenthal József. K.

⁵ Báró Miske József. K.

se tudok. A mi házunk a quartélyadástól szerencsésen megmenekedett; ámbár hogy nem tartom igazságosnak, hogy csak a szegényebb polgárok terheltessenek vele, mégis örvendek ezen, mert most igen szűken lakunk és sok a beteg a háznál. Van-nak oly emberek, kik mindent egy kaptára húznak, így Kemény Samunál minden „congregatio“, Wass Gyuri¹ sógoromnál minden „muszka fractio“, nálam minden „sors és praedestinatio“.

Mart. 6-dikán. Feszült várakozásban telnek napjaink, mindenki tudni óhajtana, hogy mi lesz vége mostani állapotunknak. A katonaság, mely az itteni polgárságot annyira megbántotta, ma délután 3 órakor érkezik vissza. Szállásuk nem a külső városokban lesz, mint előbb volt, hanem a városban. Vajjon mit vétettünk, hogy katonai ostrom alá tesszük. Az investigatiót is inkább takarónak és boronálónak lehet nevezni, mint felfedezőnek s a helyett, hogy a mint rendeltetett, mixta commissio investigáljon, mindenik rész külön tartja üléseit.²

E dolog felől még igen sok az, a mit nem tudunk, csak azt látjuk, hogy rosszul mennek az informatiók, hogy political szint adnak egy deák pipázásából eredt katonai excessusnak.³

Megrendeltem, hogy senki harmad magával az örök előtt meg ne álljon és pipáját azok előtt szájából ki vegye. Teméttelen, a mit mindenfelé beszélnek, tudni még is semmit sem lehet. Ma van Wesselényi Farkasnak esküvője Kendeffy Rosaliával,⁴ a mi megholt barátunk leányával. Szerencsét nekik!

Mártius 7-dikén. Tegnap délután az egész granatiros bataillon és négy compania Bianchi a város három kapuján vonult be,

¹ Czegei gróf Wass György, † 1835-ben. Tanulmányait a rosnyói lyceumban kezdette és a selmeczi bányakadémiában végezte, azután katona lett s rövid idő múlva tiszt, s mint ilyen, a francia hadjáratban részt vett. Nagyszű, kitűnő műveltségű és igen tevékeny férfiú volt. *K.*

² Gróf Gyulai Lajos később ezen naplókötetét átnézvén, e helyen e pár szót a sor felé jegyezte: „nem így volt“, tehát a mixta commissio együttesen ülésezett. Ebből is látszik, hogy mennyi mende-monda homályosította el a szóban forgó esemény történetének tisztá tükörét. Itt is a hivatalos actákat kellenék látnunk, hogy a dologról többet s biztosabban tudjunk. A sajnálatos eseményt nagyrészt félremagyarázatok okozták, mint a hogy látni fogjuk. Hyeneket olvasva, méltán örvendhetünk annak, hogy a legújabb időben a polgárság s katonaság közti jó viszony nagy mértékben megszilárdult. *K.*

³ Egy Juhász nevű deák a báró Josika-ház előtt őrt álló katonákhoz közel menve pipájából füstöt eregetett s innen eredt a zenebona, melyet, azonban egy másik körülmény is előkészített. Kendeffy Ádám ravatalához ugyanis a katonai parancsnok díszörökül katonákat rendelt ki s ezeket Kendeffy leányának vőlegénye, báró Wesselényi Farkas, a gyöngöd figyelmet félremagyarázva, elutasította. Egyik félremagyarázás a másikat eredményezte s kölcsönösen izgatta a kedélyeket. *K.*

⁴ Gróf Kendeffy Ádámnak első nejétől való leánya. *K.*

a piacon állítottak fel s imádkozás és presentirozás után kvartélyaikba költöztek igen fáradtan, kivált a Bianchiak, kik erőltetett maróhokban jöttek ide. — — — — —

Már azt beszélik, hogy megint vissza viszik őket, sétáltatják ide s oda. Mikor 11-dikén Februárnak a véres történet megeseett, egy Oberslieutenant hamarabb küldte el stafetáját, mint a gubernium, innen keletkezett, hogy Hardegg hamarabb szólhatott a császárral mint Miske, kit nem is bocsátottak a császár elébe, mert a császár időközben megbetegedett. Elég szomorú dolog, hogy olyan cancellárunk van, ki nem tud magának idejében audientiát kieszközölni. A hadielőlülőt² is nem akarták ő Felsége elé beocsátani, de ő az udvarnál nagy tekintélyű ember lévén, mégis kieszközölte magának a beocsátatást s azt mondta ő Felségének, hogy Erdélyben kiűtött a forradalom, mert őt is így tudósították. Innen van, hogy a jelentés után Bécsből csupán csak katonai rendelések jöttek s a gubernium pirongatást kapott azért, hogy a katonákat a városból kiküldette és hogy azoknak visszahozatala rendeltetett. Most, hogy oda fenn is a dolog valósága felől értesülhettek, talán nem sokára azon rendelés fog leérkezni, hogy oszoljon a katonaság, mely a városnak nagy terhére van. Hozzánk is akartak katonákat szállítani, de ágynemű- és ételadással kimentettük magunkat. Bethlen János³ maga kérte a várost, hogy tegyenek hozzá katonákat vagy tisztet, mert ő a többi polgárral egyformán akar a terhekben részesülni.

Mart. 8-dikán. Tegnapelőtt Kendeffy Rosalie megesküdt Wesselényi Farkassal, kilenczedik anniversariusán anyja temetésének, kit épen azon templom sirboltjában temettek el (u. m. a Minoritáknál), a hol ezeket eskedték. Az előtt való nap, mikor a menyasszonyi köntöst vitték be Rosaliehoz, a történet úgy hozta magával, hogy ugyanazon szempillantásban a másik ajtón szegény atya gypsbustejét hozták be, ominosus történetek! Hozzá járúl még az is, hogy Rosalie gouvernantja, Dormant kisasszony, nem rég így szólott hozzá: „Ah Rosalie! j'ai un pressentiment que vous serez malheureuse.“³ — Generalis Pidol rendes szerepet játszik városunkban, jól neveztek el Pidol Klauseburgenskinak, mert úgy tekinti a várost, mintha azt heves harc után foglalta volna el, győztes ellenségként csörteti utczáin kardját — — — — s úgy látszik, jó agensei vannak, a kik mindenről értesítik, a mi a casinóban foly. — — van a

¹ Kriegskammer-Praeses.

² A böles mérsékletű államférfi, kinek államférfiúi jelességét maga Deák Ferencz is elismerte. Meghalt 1852-ben, Pesten.

³ Az omen nem teljesült.

gyanú, mely ha reá sül, el fog rajta fégni. — Szegény Mikes Marie halálán van, Szamosfalván fekszik, a skarlat ki nem tud ütni rajta, egyike legszebb hölgyeinknek, Mikó Imre mátkája. Wesselényi István is nagyon beteg, öreg ember, neki keveset lehet ígérni,¹ fia Ferencz,² leányai Bánffy Miklósné (Katicza)³ és Bethlen Domokosné (Zsuzsika).⁴

Martius 9-dikén. Viadalteremi gyűlésből jövök; szegény Kendeffy helyett Béli Ferencz⁵ kapta a többséget az igazgatóságra; közel 30,000 forint gyűlt a viadaliskola megalapítására. Ma Jósika Lajosnál is voltam, praesesünk jeles fiánál, kinek lába kimarjult.⁶ Ma nagy templomparádé volt, én meg se néztem. Holnap, a mint mondják, lármás közgyűlésünk lesz, én csak mint hallgató fogok megjelenni, mert Kolozsvármegyében nem vagyok birtokos; délután 5 órakor ma még conferentia is lesz a vármegye házánál, ezekről majd többet. Wesselényi is váratik ezen gyűlésre első beszélőnek.

Martius 13-dikán. Ma már negyed napja, hogy foly a kolozsvármegyei marchalisszék; az első nap u. m. folyó hó 10-dikén Wesselényi Miklós fényes beszédet tartott a katonák behozataláról, kinek ismert ékes beszéde után csak a Bethlen Domokosénak lehetett még valami hatása komoediás gestusai és kifejezései miatt, ő is kiméretlenül bánt az excedáló katonákkal s e pontban beszéde dicséretet érdemel.⁷ A többi napok kevesebbé voltak érdekesek, az ülések inkább csak szónoki fitogtatásokból, czivódásból s időhalasztásból állottak; a marchalis a mai nappal be fog rekesztődni. Asszonyok és leányok is számosan látogatják a gyűléseket, ezek közt a szép Teleki leányok² és az érdekes Kemény Juczi.³

¹ Felgyógyult s 1840-ig élt. Született 1770-ben, katonai pályáján ezredességig vitte s több évig Olaszországban állomásozott, hova neje szül. báró Kemény Rózsalia elkísérte s egész idő alatt vele maradt. Jeles katona és igen humanus mívelt ember volt. Bologna bevétele alkalmából igazságszeretetének s emberszeretetének szép jeleit adta s Bologna városa háláját tanúsítandó, őt és maradékait a bolognai nemesek közé felvette.

² Dobokai követ s utóbb k.-szolnoki főispán.

³ Utóbb gróf Rhédey Jánosné.

⁴ Ikt. gróf Bethlen Domokostól elvált s férjhez ment gróf Bethlen Jánoshoz.

⁵ Ő az, ki Bölöni Farkas Sándorral s br. Wesselényi Farkassal Észak-Amerikát megutazta. A hatvanas években Kükküllömegyének főispánja, † 1881 elején.

⁶ Báró Jósika Lajos előbb tordai főispán, 1842-ben főkormánybizéki tanácsos lesz, majd Dobokamegye főispánja, utóbb az urbéri törvényszék elnöke. Jeles tehetség, minden tekintetben kiváló férfia Erdélynek, † 1888-ban.

⁷ Iktári gróf Bethlen Domokos született 1804-ben, meghalt Bécs mellett Hetzendorfban 1866. martius 11-dikén s vele az iktári Bethlen grófok fényes ága kihalt.

⁸ Valószínűleg gróf Teleki József leányai.

⁹ Báró Kemény Simon leánya, a későbbi Zeyk Károlyné.

Mart. 15-dikén. Egy lengyel, kinek fejére talán 3000 # van kitűzve, Magyarországból ide menekedett, itt kevésbe múlt, hogy el nem fogták, de szerencsésen megszabadult. Ez előtt három nappal vala szegény Mikes Marienak temetése, ki Kolozsvárnak, szinte lehet mondani, legszebb leánya volt s 17-dik évében a skarlát ragadánya leve, mátkája, Mikó Imre vigasztalhatatlan és nagyon beteg.

Mart. 16-dikán. Ma concert van a musikai szorgalom társasága hasznára. Az a lengyel, kit itt hajhásztak s ki ide ajánlva volt, magát Opitzkinak mondja, de arról az a tudás, hogy Ostrolenkánál elesett, ezenkívül az a körülmény, hogy francziául nem tud, ellene szól, mert Lengyelországban a műveltek közt kevés olyan van, ki francziául ne tudna. A tegnapi concert gyengén ütött ki, Jónásné azonban jól énekel. A páholyok egyikében feltűnt Rhédey Marie grófnő¹ Degenfeldné kíséretében.

Martius 18-dikán. Úgy mondják, Jósikának Handbilletje érkezett, melyben meg van határozva, hogy Kolozsvárt lesz a diaeta. Ma a consistoriumnak két jelentést írtam, egyet a kristosri² dologban, a másikat a kőrösbányaiban. A kristosri birtokosok a papi jövedelmeknek egy tetemes részét magok számára foglalták el s ez iránt per foly, a kőrösbányai dolog pedig abból áll, hogy a róm. cath. egyház is osztozkodni akar a brádi és kristosri vásárvámban. Mind a két perünk gyengén áll. — „Erdélyi töredékek“ czímű munkámban ezek lesznek az articulások vagyis pontok: Három nemzet. Négy vallás. Sok nemzet, sok vallás. Unio. Kolozsvár. Pletyka. Diaeta. Morbus hungaricus. Casinó. Társasági élet. Ebéd. Bálók. Színház. Házi kör. Házasság. Temetés. Idegenek fogadása. Tehetség. Falusi élet. Asszonyok. Fürdők. Nagyurak. Dolgok folyása. Hiyatal. Igazság kiszolgáltatása. Marchalisszék. Vidék. Publicus spiritus. Választás. Lövésár. Folyóírások. Szépmesterségek. Papok, katonák. Szegények. Vándorlások be és ki. Tömlöczek. Temető. Kendeffy halála. Jósika Samu halála.³ Népség. Bányászat, kereskedés és industria. Földművelés. Kertek. Erdők és havasok. Utazás. Lovak. Vadászat. Utak. Szeben, Disznód, Neppendorf.⁴ Muzeumok. Újságok. Nemzeti Karakter. Constitutió. Brassó, Feketehalom, Töresvár és más passusok. Vásárhely és a királyi tábla. Székely. Határszéli katona. Fiú-leány. Successió. Terro-

¹ Rhédey Ádám gróf leánya, kit 1840-ben gróf Mikó Imre vett nőül, meghalt Kolozsvárt 1849 martius 27-dikén. *K.*

² Kristyor (Cristioru) a régi Zarándmegyében, jelenleg kk. Hunyadmegye brádi járásában, a régi okmányokban *Kőröstsor*-nak neveztetett. *K.*

³ Báró Jósika Miklós a költő testvére, párbaj következtében halt meg. *K.*

⁴ Kistorony. *K.*

rismus. Oppositió. Factionisták. 11-dik Február. Tisztartók. Pessimisták. Özvegyek. Architectura.¹

Mart. 19-dikén. Az az örvendetes hír terjedt a sok rosz után, hogy már bizonyosan Kolozsvárt lesz az ország gyűlése és ezt egy Handbillet hozta Jósikához, csak az ideje is meg volna határozva, de félek, addig még sok víz fog lefolyni a Szamoson. Mart. 20-dikán. Tegnap az itt levő granatirosok egyike gazdáját megvervén a Szappan-utczában, kihágásának kegyetlen büntetését vette, mert az utca közepén ötven botot kapott és pajtása harminczat azért, hogy őt ezen kihágástól vissza nem tartóztatta. Mikor fog az ilyen megalacsonyító büntetés megszűnni! Huszár Károlyt kényszeríteni akarják, hogy gyermekeit róm. cath. pap által neveltesse, és azon rendelés jött, hogy ellenkező esetben gyermekei tőle eltávolíttassanak.² A XIX-dik században! Nem is tudom ezen századdal mit büszkélkedünk annyira, a jövődő pirulva fogja emlegetni — — —.

Mart. 21-dikén. Tavasz kezdete van a mai napon, mely igen fejéren kezdődik. Husvét után lemegyek Németibe, mert már látom, az építés nem foly, mikor ott nem vagyok, ez az örökös építés! — Volt Kolozsvárt egy vén cancellista, Kelemennek hívták, ez nagyon büszke ember volt, minden ember ismerte porozott czopfjáról, háromszegű Mittrowszky-kalapjáról és dolyfös büszke lassú járásáról, magát lépten-nyomon körülnézve, ha köszönnek-é neki, melyet, ha megtörtént, nagy humanitással és méltósággal viszonzott. Egyszer egy cigány vele találkozáván, így szólott hozzá: „Jáj urám, há olyan gádzág volnál, mint a milyen büszke vágy, mindjárt kipukkánál“, Kelemennek szemet szúrván ez a cigány-megjegyzés, kezdé keresni üres zsebeit, hogy neki valamit adjon, ekkor a cigány így folytatta: „Tudtám urám, hogy nagyobb az ákárát, mint a tehetség.“ Lajos fia ezen Kelemennek igen derék és ügyes ifjú ember, kilencz esztendő korában már szép verseket írt, unitarius.³

Tegnap a vármegye házánál gyűlés volt a királyi commissarius Ferdinand herczeg elfogadása tárgyában. Azok közül, kik kocsiban mennek elébe, Bethlen Eleket⁴ Bethlen Jánost, Ester-

¹ Ezt a munkát gróf Gyulai L., úgy látszik, nem írta meg. *K.*

² Neje született gróf Nemes Anna volt, kitől hat gyermeke született, öt fiu s egy leány. *K.*

³ Kelemen Zsigmond Lajos nevű fia született 1801. okt. 8-dikán Pálffy Pál gróf nevelője volt, több verset írt s Moortól egy költeményt folyóbeszédben fordított, meghalt 1848-ban. *K.*

⁴ Gróf Bethlen Elek cs. kir. kamarás, szül. 1777. márt. 20-dikán, 1835-ben az erdélyi gubernium tanácsosa lett, néhány történelmi munkát írt latin és német nyelven, meghalt 1841. febr. 11-dikén. *K.*

házy Dénest¹ és Bornemisza Ignácot említem meg. A lovasok s ezek közt Bethlen Pál,² Mikos Károly, Löventhál³ Oláh-Fenesig fogják elébe lovagolni. En ezek egyik csoportjához se fogok tartozni s ő Fensége előtt majd csak akkor jelenek meg, a mikor kinevezett regalista leszek.

Mart. 23-dikán. Ma indul Bécsbe Kemény Domokos⁴ és Zeyk József mint vármegyei követek, a február 11-dikén történeteket ő Felsége eleibe terjesztendők. Az „Allgemeine Zeitung“-ban⁵ kétszer is közzé tett articulusok szerint úgy látszik, hogy Urunk roszul van informálva és hogy a kormány politikai szint akar adni a dolognak. — A hunyadvármegyei főispáni beiktatás is megesett egész csendességben, mert az ünnepre (a liberalisok közül) senki sem hivatott. Tactusa Nopesának meg kell hagyni, sok van⁶ és kikerül minden alkalmat, hol szégyent valhatna. Tudta jól, hogy a független hazafiak közül senki beiktatására nem fog elmenni s ezért az illetőket meg se is hívta. Baresay Adám⁷ tiszteletére ebédet adott.

Mart. 24-dikén. Tegnap concert volt; nincs rettenetesebb, mint a rosz musika, tisztelet, becsület a kolozsvári musikai „szorgalom“-nak, de igen lassan haladnak. Filtsch⁷ jócskán zongorázott és a „Normamarsch“ is alkalmasint ment. Egyébiránt a ház tele volt.

Martius 25-dikén. Az „Allgemeine Zeitung“ most mind Kolozsváron lovagol (az efélet nagyon szereti) és mi több, mind hazugságokat ír. Először azt írta s ez a legigazabb volt, hogy a francia lapoknak nem kell hitelt adni, melyek kolozsvári revolútióról beszélnek, mert a mi történt nem egyéb volt miut egy deák excessus, itt abban hibázott, hogy nem katonai excessust ír, melyre egy pipázó, de ártatlan deák adott alkalmat. Másodszor azt írta, hogy a diákok a vardát⁹ ostromolni akarván febr. 11-dikén, a katonák felszólítására, hogy oszoljanak el, reá se hederítve, helyt maradtak, ekkor a katonák kénytelenek voltak őket s a körülöttök összecsoportosult népet szétugrasz-

¹ Gróf Esterházy János erd. udv. tanácsos fia.

² Gróf Bethlen Gergely olasz tábornok atyja.

³ Báró Löventhal Sámuel.

⁴ Báró Kemény Domokos diaetai ellenzéki szónok, utóbb erd. kormányzó tanácsos s 1867 után miniszter tanácsos a közlekedésügyi minisztériumban. Egy röpiratot adott ki a Kolozsváron át vezetendő vasút érdekében, megh. 1885-ben.

⁵ „Augsburger Allg. Zeitung“.

⁶ Báró Nopcsa László.

⁷ Akkor Hunyadvármegye perceptora.

⁸ Filtsch József, a korán elhunyt F. Károly zongoraművész testvérbátyja. Utóbbi Velenczében halt meg s ott van eltemetve.

⁹ A német *Warte*-ből lett.

tani s ilyenképen helyreállították a csendességet. Mily otromba hazugság! — — — — —

Harmadszor az említettem újság tegnapi számában az van, hogy egy Pesten keresztül utazó kurir Kolozsvárra menve, diaetát viszen, mely Szebenben fog tartatni és főherczeg Ferdinándon kívül generalis Hrabovszky is Erdélybe küldetik. Ez mind megtörténhetik ezentúl, de eddig semmit se tudunk róla, sőt szinte bizonyosok vagyunk benne, hogy itt Kolozsvárt fog megtartatni az országgyűlés, arról is, hogy Hrabowszky ide jönné, semmit se tudunk, ez az a hős, ki a pápa birodalmában a csendességet helyre állította csupa megjelenésével, mert egyéb vitézségeről hallgat az írás. Fel lévén már világosítva az erdélyi dolgok felől Urunk, nem is liuszem, hogy e tárgyban ide hősöket küldjen. Azt hallottam, Hardeggre nagyon haragszik ő Felsége, hogy ily hamisan értesítette az erdélyi dolgok felől. — — — — —

Pidol a kolozsvári marchalis olta behúzta derekát, a Wesselényi beszéde szégyenítette meg, melyben azt kérdezi W., hogy Pidol mint Don Quixotte szelmalmokkal akar-é harczolni, mert itt, a mint láthatja, csendesség van, revolutióról szó sincs.

Mart. 26-dikán. Börnében olvastam két polgári ruhában öltözött tiszt Mailandban egy kávéházba mentek, s ott egymás közt így beszélgettek: az első „willst du eine Chocolate oder einen Thee“, a másik „ich will lieber Thee.“ Erre rögtön a rendőrséghez idéztettek s ott a köztük folyt beszéd felől megkérdezettvén, az illető rendőri hivatalnok nekiök szigorúan meghagyta, hogy máskor megfordítva így mondják: „Thee lieber.“

Mart. 28-dikán, Nagy Pénteken. Tehát valahára tudjuk, hogy május 26-dikán diaetánk lesz Kolozsvárt, reám nézve, ki életemnek jobb felét eltöltöttem, az első, holott huszonnégy éves korom olta, tizet kellett volna érnem. Ferdinand főherczegről azt mondják, hogy addig leindulni nem akar, a míg a diaetának napja meg nem lesz határozva, ez mellette szól. A mint erről értesültünk, mindjárt egy vég posztót megvettünk Pattantyustól, Mikes János,¹ Béldi Ferencz, Bethlen Farkas² és én.

Mart. 29-dikén. Tegnapelőtt a javaslatok könyvében a casinóban azon javaslatot tettem, hogy a diaeta megnyitása előtt az igazgatóság hirdessen gyűlést, melyen egy ideiglenes előfizetés határozottassék azon hazafiak részére, kik nem casinótagok s három esztendőre bajosan fognának előfizetni s mégis a diaeta alatt casinonk tagjai óhajtanának lenni. Ezeket azért,

¹ Mikes János a szabadságharcz előtt a kolozsvári művészegyletek elnöke, 48-ban a kolozsvári nemzetőrség főparanesnoka, majd követ, Deák F. barátja.

² Több országgyűlésen követ.

hogy vagyoniilag kisebb tehetségűek, innen kirekeszteniünk nem lehet. Két folyóiratot is ajánlottam megrendelés végett, u. m. a „Welttheater“-t és a „Wundermappe“-t. Fekete karácson, fehér húsvét az idén betölt, mert olyan hó van, hogy az utak, kivált a mezőségen, járhatlanok, utolsó mérgét most adta ki a gyenge tél, már olvadni kezd, reményilem, hamar kitavaszdodik, bár hazánkknak is végre-valahára tavaszédnék hosszú tele után! Diaetánk rövid idő múlva meg lesz, de még nem tudjuk tagjait.

Április első napján. Tegnap koncertjét Vaymelkának nem tudtam végig várni. — — — — —

Az a lengyel, kiről beirt lapjaimban szoltam, nem Opitzki, hanem Opitetzki — — — — —; Gallitziában is revolutió, privát hírek szerint sok fogdosások történnek, melyeknek véghezvitelére a Geramb-huszárokat rendelték ki. — — — — Délután. Sárospatakon is nyughatatlanságok. Egy könnyűlovas a deákok egyikét levervén, a deákok a lovas katonákra követ kezdtek hajigálni, egyet, ki a kollegium udvarába belovagolt, a kapukat hirtelen bezárván, a lóról lehúztak és jól meghusángolták. Addig s addig ismétlődik ez a sok émeute, míg végre nálunk is kiüt a revolutio. Pestről nem sokat tudni. — —

GRÓF KUUN GÉZA DR.

Szeles János.

A név nem ismeretlen folyóiratunk olvasói előtt. Az Erdélyi Múzeum 1898. évfolyamában dr. Szádeczky Lajos már közzétette Szeles Jánostól: Udvarhely történetét, melyben Szeles, mint egykorú szem- és fültanú sok érdekes és felhasználható adatokat örökített meg a XVIII. sz. Erdélyt érdeklő történetet, különösen pedig a székely határórség szervezésének körülményeit illetőleg.¹ Azt azonban mindeddig nem tudtuk, hogy Szeles buzgó poéta is volt, ki — vallomása szerint — már ifjúsága óta „rendes eseteket, lettet, leheteket vagy csak költötteket“ írt meg, s kinek buzgóságát az öregkor sem lohasztotta le, esakhogy, — mint egy helyt írja — „vénségemben már csak keserveket írok, s halál által velem történetek.“

Életéről keveset tudunk; ezt a keveset is költeményei alapján. 1725-ben született ² valószínűleg Udvarhelyt; innen lehet kéziratban levő verskötetének címlapján is: Udvarhelyi. Hogy mi volt a foglalkozása, ismeretlen előttem, verseiben erről említést nem találtam; ifjúságáról is csak annyit írt, hogy harminczhat esztendeig szolgálta a hazát (mint katona?), éveiből azonfelül „sok hullott el bujdosásban“ s „elmaradt idegen földön lakás“-ában. Később újra visszatért Udvarhelyre s megházasodott; úgy látszik szerencsével, mert verseiben nagyon dicsőíti feleségét:

¹ L. erre: Jakab-Szádeczky: Udvarhelymegye története. Budapest, 1901. főleg 486—96. l.

² „Ezerhét száz után, a midőn irának kilenczvenedikben . . . íráom;“ s ugyane költeményének más helyén így ír: „Hatvanöt esztendő t bétöltöttem immár, hatvanhatodikra Ivány havától jár.“

„Véle tölt életem volt mind gyönyörűség,
Édes volt, talált is ha mi keserűség;
Igaz volt közöttünk egymáshoz az hűség,
S kétszínkedés nélkül való együgyűség.“

Nagy volt köztük az egyetértés; s ha mégis megtörtént,
hogy „tál s kalány zördült,“

„... azzal jókedvünk veszélybe nem merült,
Szerelmünknek tüze semmiben meg nem hűlt,
Sőt tapasztalhatóképpen nőtt s öregbült.“

Az asszonynak „híres volt nagy földön gazdaasszonysága;“
maga készítette eselégeinek ruháit. „Négy rend ruházatja volt
eselédjeinek,“ hangoztatja ura, ki előtt úgy látszik, az sem volt
utolsó erénye, hogy

„Régi jámbor módra lévén nevelete,
Nem volt új módinak benne szeretete,
Amazhoz volt szabva minden öltözete.“

Tizenegy gyermekük volt: „Isten kegyelméből mind egyik
szépek.“ „Sokallották mások,“ — írja erre Szeles, — ő azonban
(t. i. a felesége) „nem sokallotta azoknak számokat,“ főleg
mikor közülök kettő meg is halt; a többi kilenczet azonban
Isten félelmében nevelte „minden embereknek nagy becsülési-
ben.“ Kétségkívül

„Cornelia kedvü volt ő gyermekéhez,
Tiszta Lukretzia szívü a férjéhez,
Portzia bátorság nőtt volt elméjéhez,
Mint Caja gondos volt a háza népéhez.“

Felesége 1785. júl. 4-én halt meg hosszas betegeskedés
után, nagy keserűségére Szelesnek, ki egy terjedelmes versben
megírta, hogy mi mindent megtett, csak hogy megmentse fele-
sége életét. Folyamodott „tudós borbélyához az katonaságnak,“
s bár „sok orvosságokat a borbély béada, tudománya szerint
eleget fáradta, ez is haszon nélkül mind abban marada.“ Igénybe
vette a javas asszonyok tudományát is, „a kik kenték-fenték
sokféle zsirokkal,“ — de hasztalan. Elmula ekkor öröme életé-

nek, — a mint kesergi — s víg napjának fénye homályban borula. Csak a versírás szerez neki enyhülést, de most már csak „keserveseket“ ír. 1790-ben még élt. Többet életéről nem tudok.

*

Szeles termékeny költő volt; egyik versében maga is elszámolja műveit:

„Hatvanöt esztendőt bétöltöttem immár,
Hatvanhatodikra Ivány havától jár;
Hatvan után a mit írtam, majd 800 pár,
A ki ezt nem hiszi, számlálgassa meg bár.
Többeket írtam volt ifiúságomban,
Sok dolgaim között nyert nyugodalmomban,
Melyekből sok hullott el bujdosásomban
S elmaradt idegen földön lakásomban.“

Felemlíti többek között a „Gyűrű uttyáról,“ — „Az udvari dáma kiesin fuvójáról,“ — „A Mátra megett Fantsal biró leányáról,“ — s végül a Morgondi Borkáról írott verseit, melyek „mind négyesek,“ azaz egyrímű négy soros strófákban írt versek. Majd így folytatja:

„Két vén leányzóról is ilyen munkát tettem,
Árkimel dolgát is majd ötszázba vettem,
Jóllehet több részét ennek elvesztettem,
Mely káromot soha el sem felejtettem.
S oláhfalvi asszony testamentumáról,
S a paniti leány hírehagyásáról,¹
Végre életemnek párja haláláról,
S annak töllem való elbúcsuzásáról.“

Írt azonfelül

„Tiszta szerelemtül indúlt énekeket,
Rútság nélkül való tisztességeket,
Nincs is senki, a ki böcsémlje ezeket.“

S bár mikor e sorokat írta, Szeles már 66 éves volt, még mindig terveket forgat elméjében, s egy „románá“-nak „magyar nyelvre elfordítása“-n gondolkozik. Mindezek megvannak a nálam levő kötetben is, sőt még egy „szomorú kimenetelű hármas történet“ is, — „melyet Márónak és Násónak bőv írásaik-

¹ Így! talán *hitehagyása* helyett.

ből rövid summában magyar versekben foglalt.“ — A kézirat eleje hiányos lévén, több költeményéről a ezímen kívül egyebet nem tudunk, — a mi pedig elég kár, mert pl. egyik költeményében a nagyidai cigányok esetét is megénekelte, s jegyzetben egyúttal elmondja a történeti valóságot, legalább úgy, a hogy ő hallotta.

Szeles, mint a felsorolásból látható, leginkább az epikát művelte; a hazai tárgyúak helyett azonban inkább a regényes ó-kor ragadta meg figyelmét; fenmaradt azonfelül néhány lírai költeménye és szatirája. Ismertetésünket az utóbbiakkal kezdjük.

Lirai költeményeit általában a terjengősség jellemzi; az érzelmek festése helyett elmélkedik, tanításokat, életszabályokat ad, s inkább ezekkel kíván hatni az olvasóra, mint az érzelem közvetlenségével. Ilyen a: „*Holtig való hívség*“ is, melyben a költő hűséget fogad a fülemülének, mely őt minden reggel dallal üdvözl. Vagy a „*Keseredett szívnek keserves nótája*,” melyben a leány szerelmét kéri, ki azonban „szolgálatit, hív ajánlásit megvetette.“ Ezért még sem tesz neki szemrehányásokat, s bár úgymond:

„Szívem sérelme, lelkem keserve nagy,
Hogy ily kegyetlen vagy,
De Isten tartson s boldogítson,
Minden jót kíván szolgálád búcsúzáván:
Engem többé nem látsz.“

„*Egy bizonyos személyhez való hajlandóság*“ -ban elmondja, hogy ő csak egy lányt szeret, „kiért szívem ég nagyon,“ de nevét nem mondja meg, „csak szívemben gondolom.“ Azt azonban mégsem tudja megállani, hogy el ne dicsekedjék kedvesével, kinek:

„Szépségében, erkölcsében nincs semmi kivethető,
Mit láthatni, s gondolhatni, benne mind szerethető.“

A „*Panaszoló ének*“ -ben már újra kesereg, „mert szeretőm nem vészi, s oly jókedvvel sem teszi mindenben én kedvemet,“ de ő hű marad hozzá, változatlanul fogja ezután is szeretni. Mások boldog szerelmének látása azonban mégis kifakadásra készíti:

„Mely szerencsés az a szív, kihez szeretője hív,
Tőlle minden jókat vár,

Ki hozzá nem változott, kettős színt sem hordozott,
Tiszta igazsággal jár.
Tőlle semmit meg nem szán, vélle mint magával bán,
Álnokságától sem fél, víg kedvében bátron él.“

A „*Kelletlen személy éneké*“⁴-ben a szerencsétlen szerelmes saját tapasztalatán okulva ad tanácsokat; elmondja, hogy „a kit ki nem szeret, semmit sem hajt arra“; oly lányt szeretni, kinek szive már nem szabad, annyi, mint

„Szár az kősziklákon hangyákat nyomozni,
Méz az üveg által nyalni,
S olyan szekér után futni,
Ki nem akar várni, s fel sem kíván venni.“

S valamint hiába hányják a „borsót a falra,“ úgy az a leány sem hajlik adományodra s édesgető szavaidra. „Minden kellettlen, ha az szív kedvetlen.“

„Szeretnek senki nem mutathat utat,
Mert igen szép sokszor szeret igen rútat;
Kihez van hajlandósága
Nincs annak alacsonyága,
Örvend mindenében, a ki van kedvében.
A szeretet útján azért vigyázva járj,
Láss által jól mindent és az üdőtől várj.
Hidj, de jól meglásd, hogy kinek,
Titkod ki ne add senkinek,
Mert friss vízre visznek, de szomjan eresztnek.“

Szatirái közül felemlítendőek az „*Alagya*“⁵-ről írott, melyről később lesz szó, s „*Az halálnak minden halandó rendekhez és minden halálra menő rendeknek végső szavai*“⁶ című, tulajdonképen párbeszédekből álló költeménye, melyet a halál a papokkal, katonákkal, urakkal, jobbágyokkal, a „házas rend“-del stb. folytat. Ezen kissé hosszadalmas dialogus főleg a hatalom és jog birtokosai ellen irányul, kik a mellett, hogy féltékenyen őrzik kiváltságaikat, egyúttal egymás között is megtartják a prioritást. Azért mondja a papi rend:

„Halmi megyünk, nincsen semmi tekintetünk,
Canon erejével nem menekedhetünk,

Az laikusokkal egybe kevertetünk,
 Átkot az halálra még sem hirdethetünk.“

Az uralkodó rend is megemlíti, hogy a halál „jobbágyokkal összevagy hányja királyokat,“ — míg viszont a „nyomorék rend“-nek az az egy vigasztalása van, hogy „császárral, királylyal együtt léssen részünk.“ Az a legnagyobb hiba, hogy feledjük halandó voltunkat, ritkán jut eszünkbe, hogy

.....mikor a világ kezdetett,
 Megmásolhatatlan oly törvény tétetett,
 A kit senki el nem kerül s kerülhetett:
 Hogy minden meghaljon, a ki születtetett.“

A halálban van tehát az igazi egyenlőség!

„Papok, uralkodók, urak táborokkal,
 Polgárok, nyomoruk, lakodalmassokkal,
 Vallások, házások sok minden másokkal,“

— „a haláltól ki nem választatik, hanem mind egyaránt halomban vagatik.“ — Inkább tanító irányú.

„*Az esztendőnek tizenkét hónapja,*“ melyben oktatásokat ad mihez tartás végett; hangoztatja a takarékos életmódot, a beosztott gazdálkodást. Mert akkor

„Ha jó köntösöd van, nem félsz a hidegtől,
 Kenyered, költséged s borod a szűkségtől,
 Szíves jó barátid között ellenségtől,
 Így vígan búcsuzhatsz el az esztendődtől.“

Epikai költeményei közül az „*Arkimel*“ csak töredékben maradt fenn; mint Szeles írja: „több részét ennek elvesztettem, mely káromat soha el nem felejtettem.“ Tárgya, mely az ó-korból van merítve, röviden a következő:

Egy Adumár nevű vadász néhányad magával egy nagy területet foglalt el, melyet Adumariának nevezett el; itt éltek s uralkodtak utódai

.....oly nagy kegyességgel,
 Tartották a népet oly nagy egyességgel,
 Hogy Saturnus alatt lévő békességet
 Nem cserélné senki ilyen csendességgel.

Egyik uralkodó Kalimut, ki országát hódító hadjárataival nagygyá és hatalmassá tette, szenvedélyes vadász volt; egy alkalommal vadászat közben az erdőben eltévedve összeakadt egy vadkannal,

„Kinek is ő mindjárt ellentáll útjának,
S serényen nyilat tesz felvont kezijjába.“

A vadat azonban csak megsebesítette, mely dühösen rontott a védtelen királyra; ez hirtelen kardot ránt, de az szerencsétlenségére egy ágban megakadt. A válságos helyzetből a király most futással próbált kimenekülni.

„Megfutamik, szégyen volt légyen is ámbár,
Jól is fut s serényen árkokot meg nem mér,
Egyenes útat tart, ide s tova nem tér.“

A sok fa, bokor s árok miatt a vadkan nem érhetette be Kalimutot; mikor azonban egy sík mezőre jutott, azt hitte, hogy utolsó órája ütött. Kimerülve a fáradságtól, megbénítva a halál félelmétől, már várta a borzasztó pillanatot, midőn egy, a közelben levő ifjú megmentette, megölvén a fenevadat. A király gyűrűjével ajándékozta meg élete megmentőjét s meghagyta neki, hogy várakozzék e helyt mindaddig, míg ő fölkeresi embereit; akkor majd magával fogja vinni s méltó jutalomban részesíti. Arkimel, az ifjú, ki a vadászban nem ismerte fel a királyt, ott is maradt, míg Kalimut felkereste hiveit, kik aggodva eltűnésén, már mindenfelé kutatták, s a kiknek most elmondta, hogy mily veszedelemből mentette meg őt egy derék ifjú; egyúttal azonnal embereket küldött érte a megjelölt helyre.

Arkimel ezalatt türelmesen várakozott, s midőn a vadász eltávozása után rövid időre valóban egy kis csapat vette őt körül, azt hitte, hogy ezek a vadász megbízásából keresték fel; készségesen követte tehát azokat, bár csodálkozott, hogy ezek „mindjárt szíjat nyakába vetének.“ Pedig Arkimel csalódott; a lovasok Bágol istenség szolgái voltak, kik az Isten nemsokára bekövetkező ünnepén fel akarták áldozni, s most sietve vitték egy várba, hol minden jóval ellátták ugyan, de fogságban tartották. Mikor tehát Kalimut emberei a megjelölt helyre érkeztek, ott senkit sem találtak.

„Visszamennek tehát ismét egyenesen,
Kiket, hogy Kalimut lát jönni üressen,
Szomorodik rajta s bánja is szivessen,
S feddi őket jártak, hogy késedelmesen.

Nagyon bántotta a királyt, hogy ígérését nem tudta beváltani, s azért másnap

„.....a postákat útra indíttatja,
Az egész országot gyorsan bejáratja,
Pecsetes levelét kapukra aggatja,
Ki elé keríti, sok jókkal biztatja.“

De eredmény nélkül. Arkimelt nem tudják megtalálni. Nemsokára ezután Bresilla, a király leánya, ki különben Bágol főpapnője volt, alkalomadtán bement a templomba

„Látni, készíttetnek minemű munkával,
Az eszközök, hogy ne legyenek hibával,“

mert közelgett a nagy áldozatnak napja.

„Dolgait végezvén, visszatérésében,
Arkimel fogháza alatt, elmentében,
Hárfálást hall, a kin megindul szivében.“

A királyleány megkérdezte kíséretétől, hogy ki hárfázik, kik erre azt felelték, hogy egy ifjú, kit csak a minap hoztak ide. Bresilla látni óhajtván, maga elé bocsáttatá, de

„.....hogy előbbszer tekénte szemében,
Egy látatlan nyiltól sebhedék szivében,
Mely miatt majd, hogy nem változék színében.“

Érzelmét azonban titkolja s még meghitt „öreg asszonyá“-nak, Arsenának sem árúlja el, de a ki sejti a valót, s csakhamar meg is győződött arról. Azért rávette Bresillát, hogy mindenekelőtt halasztassa el az áldozat napját bizonyos ürügyek alatt, s addig majd csak kieszelnek valami módot Arkimel kiszabadítására. Úgy is történt; az áldozás elmaradt, s most Bresilla és Arsena hozzáfognak a kiszabadítás munkájához.

Eddig tart a töredék; kár, hogy a vége elveszett, bár sejthetjük, hogy a történet jól fog végződni. Meséje különben

is számtalan változatban ismeretes. Kétségkívül „Arkimel“ Szelesnek legjobb alkotása, szerkezetileg is egységes, bár sok lírai részlet fordul elő benne, — akár csak Gyöngyösinél.

Tulajdonképen epikai költemény: *„Az szerzőnek felesége halálának alkalmatosságával írott versei“* című. Elégiát várnánk a cím után, de a költemény voltakép nem egyéb, mint elbeszélése felesége erényeinek, vele töltött házasság életének, — melyet a szerző boldognak tartott, — főleg pedig betegeskedésének, melyből megtudjuk, hogy kik s mikkel gyógyították, — s végül istenes halálának. A tárgy maga kétségkívül alkalmas költői feldolgozásra, de ily alakban elhibázott; a tulságos részletezés miatt gyakran komikussá válik, megnevettet, pedig a szerző inteniója szerint sirnunk kellene egy ilyen derék aszszony elveszte miatt.

Szeles legkiválóbb művének azt a *„szomorú kimenetelű hármas történet“*-et tartotta, „melyet Márónak és Násónak bőv írásukból rövid summában magyar versekben foglalt,“ s a mely *Dido, Lukrecia, s Piramus és Thisbe* történetéből áll. Talán Haller János „Hármas Historiá“-jának hatása alatt adta a „hármas történet“ címet, mert közöttük különben semmi tartalmi összefüggés nincs.

Dido története, melyet Szeles négy részben énekelt meg, Vergilius Aeneiséből ismeretes előttünk; Szeles jobbára nem is tett egyebet, mint részben fordítja, részben pedig kivonatát adja az eposznak, helylyel-közzel azonban enged saját muzsája ösztönzésének, különösen, midőn alkalma nyílik lírai kitérésekre. Muzsája e hármas történet írásakor már öreg volt; érzi ezt maga a költő is; s azért kéri:

„Vén másám vedd elő még egyszer lantodat,
Látogasd meg régen nem járt Parnassodat,
Kóstold meg jóízű Kástál forrásodat,
S ugrasd meg, mint lehet, öreg Pegasodat.“

Az eposoknál szokásos ezen invocatio után elvezet bennünket Afrika partjaira, a hol Aeneas épen kiköt. A menekülő sorsán aggódva, elhatározza Aeneas, hogy az egyik trójai-val Achatessel mindenekelőtt bejárja a környéket, hogy megtudja, a világnak mely tájára vetődtek, s biztonságban lehetnek-e.

„Hosszu útat a nagy erdőkön mérének,
De végtére egy szép síkra kiérének,
A hol embereknek munkáit lelének.“

Aeneas és Achates tudni akarván, hogy micsoda várost építenek, elhatározzák, hogy közelebb mennek; elővigyázatból azonban álruhába öltöztek, s így senkitől fel nem ismerve barangolnak az épülő város utcáin; eljutnak a főtemplomhoz, midőn „a trombiták nagy harsogásával“ jött Dido, a királyné, körülvéve fényes udvarától. Dido áldozatot mutatott be Junonak, majd a népe közt fölmerült viszályokat csillapítja le. Egyszer csak

„ . . . midőn ezek így folynának,
A czirkálók három foglyokat hozának,
Eneás, Akhates, kiket hogy látának,
Megijednek, mert az társaik valának.“

Dido azonnal megkérdezte az idegenektől, hogy honnan valók, mire közülök az egyik elmondja szerencsétlen sorsukat. Didot meghatotta a trójai panasza, bátorítja őket, megígéri, hogy segíteni fog rajtuk, sőt szívéből örülne, ha itt letelepednének. Most már Aeneas és társa fölöslegesnek tartják a további titkolódzást, „az állorczájokot levetik, kiadják, s jelentik magokat“.

„Hogy Eneás tűnék Didónak szemében,
Meháborodék ez látásán szívében.“

Üdvözli Aeneast, kinek hírét már „gyenge korában“ hallotta, s „a maga szekerére ültetvén Eneast jobb keze felére“, a királyi palotába indúlt, de egyúttal gondoskodik a parton maradt trójaiakról is.

„Küld azért azoknak bőv eledeleket,
A parthoz, ökröket, fadjas teheneket,
Kövér berbécseket, hizott sertéseket,
Bort is ahhoz valót, sok számú vedreket“.

Aeneas viszonzni akarván Dido nagylelkűségét

„Akhatest küldi a hajóban,
Askaniust hozza mindjárt Kártágóban,
Hogy hadd részesüljön az is minden jóban,
A melyet tapasztal bőv kezű Didóban.“

S hagyja, hogy palástját görög Ionának
 Hozza el magával és Andromékhának
 Szoknyáját s jövendőmondó Kassandrának
 Fátyolát és csepszét¹ öreg Hecubának“.

Didónak első dolga volt Aeneast megvendégelni, ki a lakoma után a királyné unszolására elmondta Trója pusztulását, s azokat a kalandokat, melyeken Trójából való menekülésük óta keresztülmentek. Ez az elbeszélés, melyben annyiszor kitűnt Aeneas bátorsága és nemessége, Didóban méginkább megerősítette azt a szerelmet, melyet Aeneas benne mindjárt első látásra keltett; el is határozza, hogy leteszi gyászos özvegyiségét, s megosztja trónját Aeneassal. Testvérhúga, Anna szintén helyesli Didó elhatározását, s azt adja tanácsul:

„Ügyekezzél azon, hogy (Aeneas) itten mulasson,
 Vess akadályt benne, hogy ne indulhasson;
 Kedvezz kedve szerént, hogy minden folyhasson,
 S így szeretettedre szíve gyűladhasson.“

Didó fáradozását valóban siker is koronázta; de nagy boldogsága rövid ideig tartott; megtudja, hogy a trójaiak, s velük Aeneas *készülnek a tovautazásra*. Keserű szemrehányásokat tesz ezért Aeneasnak, de midőn meggyőződik arról, hogy hasztalan, arra kéri, hogy legalább addig várjon,

„ . . . a meddig az üdő jobbra kezd fordúlni,
 S a nagy szélfúvástól az alatt tágulni;
 A tengerre kelni most igen félelmes,
 A szélvészek között járnai veszedelmes,
 Nem válik károdra, csak légy késedelmes,
 Míg a forgó szél is léssen engedelmes.“

Aeneas azonban, attól tartva, hogy Didó könnyei útjától eltérítik, — minden búcsúszó nélkül elhajózott Afrikából népével együtt. Didó bánatában azzal a karddal ölte meg magát, mely valaha Aeneasé volt; de haldoklása közben bosszúra hívja fel népét:

„Békességben vélek soha ne éljetek,
 S örökké ellenek fegyvert viseljetek.“

¹ Udvarhely-, de inkább Csikmegyében anyyi, mint: főköttő. —

Didó története tehát, mint látható, Vergilius elbeszélésén alapszik, — azzal a különbséggel, hogy Szeles a költeménybe több epizódot is beleolvasztott; de minden esodás elem nélkül

A költő ezután „megfordítá dalát“ *Lukreciára*, — „amaz ritka tiszta asszonyság példára, s annak elfogyatott élete módjára.“ — Története ismeretes előttünk, s Szeles egyszerűen csak a mondát szedi versbe. Ugyanígy tesz *Piramus és Thisbe* történetével, mely két szerelmes szerencsétlen végű halálának hozszasan és sok szentimentalizmussal való elbeszélése.

Mint Szeles János költői működésének e rövid ismertetéséből is látható, ő Gyöngyösi István utánzója, mint korában oly sokan mások; valóban van köztük némi hasonlóság már a tárgykor megválasztásában is. Mind a kettő nagy szeretettel merít az ó-korból, de figyelembe veszik saját korukat is; Gyöngyös azonban mindenütt alkalmazza az u. n. fabulás elemet, a mythologiai isteneket, kik nála tényleg szerepet visznek az események bonyolításában, míg Szelesnél az istenek egy-egy eszme, vagy érzelem elvont képviselői, s legfőlebb az előadás díszítésére, vagy élénkítésére valók. De Szeles nem is ebben utánzója Gyöngyösinek; ő Gyöngyösi kiválóságát verselési technikájában látja; mert ugymond az Alagyáról írott szatirájában

„Minden magyar érti Gyöngyösi verseit,
S kedvelli szép négyes egyeztetéseit,
Kik gyönyörködtetik nemcsak a sziveit
Embernek, hanem szép hangja a füleit.“

Ez a versforma szerinte az egyedüli, mely megfelel a magyar nyelv természetének, ez az igazi magyar versforma, melynek

„Értelme az elmét nem is gyötörteti,
Doctor, szabó, kúfár könnyen felveheti“.

Kikel a deákosok és németesek ellen; nincs annak szerinte semmi értelme, ha mi idegeneket utánozunk, hisz' mindenki tudja, hogy

„Különböznek népek az öltözetekkel,
Egymástól, s született anyai nyelvekkel,
S egyéb magok között tett rendelésekkel,
A tudomány részben, kivált a versekben“.

A kik tehát a verselésben a deákosokat követik, — „csinálnak magokból majmokat“; Szeles ezt épen olyannak találja, mint „német főn a magyar kalpag“-ot. Nem is vers tehát az „alagya“, melyet akkor oly nagy kedvvel műveltek, hanem csak „öszvér és denevér“.

Az elsőnek ugyancsak számár az atyja,
Bár úri kanczának légyen a fajttya,
A másik, jóllehet égben a járatja
Vagyon, sasnak magát de mégsem mondhatja“.

Tanácsúl adja, hogy „minden nemzet azért dolgozzék magának, a deák kövesse Virgiliussának nyomdokát!“ Hivatkozik a nemzeti büszkeségre: „szégyen is más nemzet után tekergeni“. Azért követi ő Gyöngyösit, „a magyar verselők fő authorá“-t, a kitől sokat lehet tanulni, s a kit utánozni igen, de utólélni nem lehet. De Szeles úgy látszik, mégis meg volt arról győződve, hogy kortársai közül ő közelítette meg legjobban Gyöngyösit; kétségekívül saját nézetét tolmácsolja műzsája a hármas történet végén, midőn Szeles azon kérdésére: „Hát te muzsám mit vársz ez hármas írásért?“, — így felelt:

Gyöngyösi eszének párját látom benne,
Nem hittem, hogy köztünk ilyen musa lenne.
Ha kevély hát Róma Oviddal s Máróval,
Lehet Udvarhely is ilyen versíróval“.

A „vén musa“ azonban hízelgett a jó Szelesnek, s ma talán már ő is máskép ítélne poetánk verseiről. El kell azonban ismernünk, hogy Szeles nem volt egészen tehetségtelen költő, s buzgóságáért s erősen nemzeti érzéseért mindenesetre megérdemli, hogy megemlékezzünk róla.

DR. LUKINICH IMRE.

A siménfalvi Székely család.

A XVI-ik század második felében és a XVII-ik első évtizedében az önálló erdélyi fejedelemségnek kiválóbb szereplői közé tartozott siménfalvi Székely Mózes, a ki az akkori zavaros időkben a fejedelmi trónt is elnyerte. Fejedelemsége azonban nagyon rövid ideig tartott s 1603. július 17-én Brassó mellett csatát és életét veszíté.

Ennek a férfúnak családjáról, származásáról nagyon keveset tud a történelem s a mit eddig tudtunk róla, abban is sok a téves, a helytelen. Ezeket a téves felfogásokat akarom én ez alkalommal helyreigazítani, de hogy ezt tehessem, szükségesnek tartom röviden összefoglalni azt, a mit eddig Székely Mózes családjáról, származásáról tudunk.

Történetírásunkban Székely Mózes származásáról eddig általánosan azon nézet volt elterjedve, a melyet legelőször Szamosközy bocsátott forgalomba, melyet átvett Bethlen Farkas s a mely ma is tartja magát. E szerint Székely Mózes szegényebb sorsú lófő székely családból származott, mely nem nagy falusi birtokán gazdálkodott és mellékesen sóval kereskedett. Ebből az állapotból Székely Mózes emelte ki, a ki magát Kerelő-Szent-Pálnál és Báthori Istvánnak az oroszok ellen vívott harczaiban többször kitüntette, a miért őt Báthori a lófők közül a nemesek sorába emeli, neki czímert adományoz és azonkívül még Siménfalva birtokával jutalmazza meg.¹ Ezzel megegyezik az, a mit Krauss György említ, hogy Székely Mózes alacsony származású volt, fiatal éveiben Báthori Istvánt szolgálta, a ki őt ezért nagy birtokokkal jutalmazta meg.² Mielőtt ezeket az állí-

¹ Szamosközy történeti maradványai III. k. 234. s köv. 11.

² Deutsche Fundgruben I. k. 182. 1. (Kiadta gróf Kemény József.)

tásokat tűzetesebb vizsgálat alá vennők, lássuk, hogy mit tudunk még a siménfalvi Székely családról.

Báthori Zsigmond Székely Mózesnek 1583. június 10-én Siménfalván és Lővétén több jobbágytelket adományoz s általa atyjának, nemes János deáknak és testvéröcscseinek, Istvánnak, Jánosnak és Péternek.¹ Ez oklevél után tehát ismerjük atyját és testvéreit. Édes atya János Zsigmond idejében a székely só-kamara ispánja volt. Édes anyja pedig — egy id. Daniel Gábor által összeállított családfa szerint: Dobokai Márta. Neje homoródszentpáli Kornis Farkasnak Anna nevű leánya volt, a kit mint második nejét 1585 és 1591 között vett el; 1591-ben halt meg édes atya.² Gyermekai közül csak egyet ismerünk, Mózeset, a ki 1603-ban apja halála után született Temesváron,³ a hová Basta elől 1602-ben menekülve nejét vitte. Az utószülött Mózesen kívül azonban több gyermekének is kellett lenni, mert nejével és gyermekeivel menekül 1602-ben Temesvárra.⁴ Kornis Anna nem sokkal élte túl férjét, mert még 1603-ban Temesváron pestisben elhalt.⁵ Ifj. Székely Mózes Boescai fejedelemsége alatt került vissza Erdélybe, a hol eleinte nagyanyja, Bethlen Krisztina neveltette, gyámja pedig nagybátyja, Kornis Ferencz volt.⁶ Később pedig maga Bethlen Gábor vette pártfogásába, vérszerinti rokona is lévén, beadta a gyulafejérvári iskolába, majd annak elvégzése után étekgógó-mesterré és Udvarhelyszék főkirálybírájává tette, neki nagy birtokokat adományozott, többek között a fiathfalvi kastélyt, mely Geréb András magtalan halálával szállott a kinstárra.⁷ Bethlen fejedelemsége alatt Erdély leggazdagabb birtokosai közé tartozott, azonban a mikor I. Rákóczi György lett Erdély fejedelme, nemsokára annak megválasztása után — 1633-ban — a portára volt kénytelen

¹ Székely Oklevéltár IV. k. 86. l.

² Történelmi Tár 1880. 616. l.

³ Szamosközy III. 236. l.

⁴ Somogyi Ambrus: Historia rerum Transilvanicarum. Liber IV. 302. l.

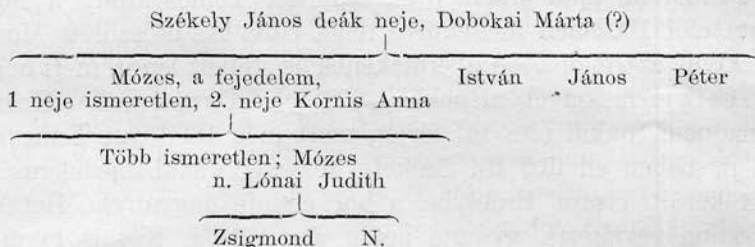
⁵ Szamosközy III. 237. l.

⁶ 1609-ben Alsó-Siménfalva perel bizonyos szántóföldek felett, Székely Mózes gyámjával, Kornis Ferenczcel. Udv. m. ltára.

⁷ Székely Oklevéltár IV. 204. s köv. és 234. s köv. II.

futni és nem is jött vissza többé Erdélybe. Konstantinápolyban halt el, de a míg élt sok nyugtalan órát szerzett Rákóczinak. Fia volt Zsigmond, a ki apjának török földre menekülése után született, nagy kort ért el, egy ideig a fejedelmi udvarban volt, majd Kemény János vette magához, de tőle elment és a mikor Önéletírását írta, akkor semmit sem tudott róla.¹ Nem tudom ez a fia volt-e ifj. Székely Mózesnek, a ki 1703-ban a siménfalvi birtokot „sollicitálja”,² de alig hiszem, mert akkor már közel hetven évesnek kellett volna lennie.

Nagyjában ennyi, a mit a siménfalvi Székely családról tudunk. Ösmerünk belőle négy nemzedéket és a következő családfát állíthatjuk össze:

Ezekon kívül Udvarhelymegye levéltárában több siménfalvi Székelyre bukkantam, kiket alább fogok felsorolni.

Vizsgáljuk meg most, hogy mind az igaz-e, a mit eddig a siménfalvi Székely családról tudtunk és nézzük meg legelőször, megáll-e az, hogy Székely Mózes lófő-székely családból származott, mely nem volt valami nagy vagyonnal megáldva?

Székely Mózes mindjárt első szereplésénél, mikor még csak 20—21 éves volt, a kerelószentpáli csatában a fejedelmi testőrök parancsnoka volt,³ a mi azonban nagyon nehezen lehetett volna,

¹ Kemény János. Önéletírása. 239. l.

² Vargyasi id. Daniel Gábor úr szivességéből nálam van másolatban egy: Szalánczi Gáborral való Contractus a siménfalvi jószágról. Siménfalvát a Danielek ekkor zálogban bírták. E contractus 1703-ból való és így kezdődik: „Mivel a mint mostan is hallogatom a jószágot Székely Mózes fia Székely . . . sollicitálja.” A nálam levő másolatban, sajnos, a keresztnév nincsen meg, nem tudom így van-e ez az eredetiben is.

³ Bethlen Farkas: Historia de rebus Transilvanicis. II. 316. l.

ha ő egy ismeretlen, falusi kis birtokán gazdálkodó lófő székely családból származik.

Székely Mózes is ott van azok között az előkelő urak között, kik Báthori Istvánt 1576-ban elkísérték Lengyelországba.¹ Ez is azt mutatja, hogy az ő családja szintén az előkelőbb székely nemes családok közé tartozott és nem volt ismeretlen lófő-székely család.

Székely Mózes Báthori István lengyel királynak az oroszok ellen viselt hadjáratában saját költségén (?) hat lovast tartott és azoknak havonta fejenként 6 frt zsoldot fizetett² tehát egy óra 36 frtot, egy évre pedig 432 frtot. Ez az összeg pedig ma 8—10-szer annyinak, ennél fogva sokkal nagyobb összegnek felel meg, mint a mekkora kiadást egy kisebb lófő-székely birtok megbír. Pedig magából Szamosközyből is az olvasható ki, hogy Székely Mózes Siménfalvát Báthori Istvántól azután nyerte, hogy az orosz háborúból Erdélybe visszatért. Szamosközynek ez az állítása azonban ebben a formában téves, mert Székely Mózes Siménfalván legelőször Báthori Zsigmondtól nyer hat jobbágytelket 1583. június 10-én, majd ugyanaz év november 7-én egy fejedelmi részjóságot ugyancsak Siménfalván, cserébe Csik-Szent-Imrén pénzen vett részjóságáért.³ Azonban ezekből is kitűnik az, hogy Székely Mózes nagy birtokait adományok útján csak később nyerte s így a hat lovast az atyai birtokból kellett, hogy fölszerelje, pedig ekkor élt még az atya és éltek testvérei.

Itt mindjárt megfelelhetünk arra a kérdésre is, hogy az ősi birtok Siménfalván volt-e, vagy sem?

Erre nézve határozott feleletet nem adhatunk, de nehezen lehetséges, legalább semmi adatunk sincsen rá. Sokkal valószínűbb, hogy Székely Mózes édes apja, Literati János, egy azzal a Literati Jánossal, kit 1576-ban az 50 dénáros adó összeírásakor Udvarhelyszéken Szent-Miklóson 5 fl. 50 dénár adóval róttak meg.⁴ Báthori Kristóf 1577-ben meghagyja udvarhelyi

¹ Ugyanaz. 425. l.

² Veress Endre: Lengyelországi adalékok hazánk s főleg Erdély XVI—XVIII. századi történetéhez. 34. l.

³ Székely Oklevéltár. IV. 88. l.

⁴ Székely Oklevéltár. IV. 39. l.

idősb Literati Jánosnak és társainak, hogy Szenttamási Lázár Farkast a neki adományozott birtokba iktassa be.¹ Mivel Székely Mózesnek volt egy János testvére, itt valószínűleg az apjáról van szó, a kinek Szent-Miklóson volt birtoka. A siménfalvi előnév nem bizonyíték, mert Székely Mózes ezt az előnevet csak azután kezdi használni, hogy ott birtokokat nyer. Ifj. Székely Mózeset is nevezték fiathfalvinak, pedig ő is a fiathfalvi kastélyt csak 1628-ban nyerte Bethlen Gábortól. Hogy Székely-Udvarhelyen volt egy házok, azt tudjuk, maga is ott született.² Székely Mózes különben birtokszerző ember volt, és azokon kívül, melyekkel a fejedelmi kegy szolgálatait megjutalmazta, sokakat összevásárolt Kede, Oroszhegy és más udvarhelyszéki falvakban.³

Az eddig előadottak kétségessé teszik azt az állítást, hogy Székely Mózes kisbirtokú családból származott volna. Lássuk mennyiben áll meg a lófő-családból való származás.

Székely Mózesnek az édes apja, János deák János Zsigmond idejében a székely só-kamara ispánja volt.⁴ E hivatal pedig az ország főbb hivatalai közé tartozott, melynek viselői rendszerint főnemesi családok sarjadékai voltak.⁵ Ez tehát megingatja a lófő-családból való származást, de még nem teszi kétségessé.

Báthori Zsigmond 1583. június 10-én Székely Mózesnek és általa atyjának, nemes János deáknak és testvéreinek Istvánnak, Jánosnak és Péternek adományoz Siménfalván és Lövétén jobbágytelkeket. Ez oklevél szerint tehát János deák is nemes volt, és nem lófő. Azonban mondhatjuk azt, hogy mikor Báthori István Székely Mózeset a lófők közül a nemesek rendjébe emelte, akkor oda emelte atyját és tesvéreit is. Mielőtt tovább mennénk, szükségesnek tartjuk megemlíteni azt az álta-

¹ Székely Oklevéltár V. 106—107. l.

² Szamosközy III. 234. l.

³ Ezeket a birtokokat azonban a szomszédok, rokonok halála után elfoglalták és később fia perelte vissza. Az erre vonatkozó okmányok Udvarhely megye levéltárában.

⁴ Erd. Orsz. Emlékek. II. 344. l.

⁵ 1574. Szentpáli Kornis Mihály, 1579. Váradi Pál, 1614. Konecz Bol-dizsár.

lánosan ismert dolgot, hogy a székelyek 1562-ig mind nemesek voltak, csupán birtokaik nagysága szerint különböztettek meg köztök három osztályt 1. főnemesek (primores), 2. lófők (primipili) és 3. gyalogosok (pedes pixedarii v. peditati). Egy rendből a másikba azonban a vagyoni viszonyok változásával át lehetett lépni, a nélkül, hogy arra fejedelmi engedélyre lett volna szükség. Nemes névvel azonban csak a primorokat jelölték.¹ Mikor azonban 1562-ben János Zsigmond legyőzte a székelyeket, a régi székely jogviszonyok sok tekintetben megváltoztak. János Zsigmond a közszékelyek közül sokakat jobbágyokká tett és ezután egyik rendből a másikba csak a fejedelmi kegy által lehetett bejutni.

A három rendet azonban címzések által is megkülönböztették. Székely János deákot János Zsigmond egy hozzá intézett levelében „egregio Joanni Literati“ címézi. Már pedig ezzel a címzéssel lófő-székelyt nem szoktak címézni, mert azoknak a címök agilis (egregius agilis, nobilis agilis) volt.²

Én úgy hiszem, hogy ez utóbbi dönti meg azt, hogy Székely Mózes apja lófő-székely volt és csak Báthori István emelte volna őt fia érdemeiért a nemesek sorába.

Az előadottak alapján kimondhatjuk azt, hogy Székely Mózes nem egy kisbirtokú, ismeretlen lófő-székely családból származott, hanem vagyonosabb székely primor családból.

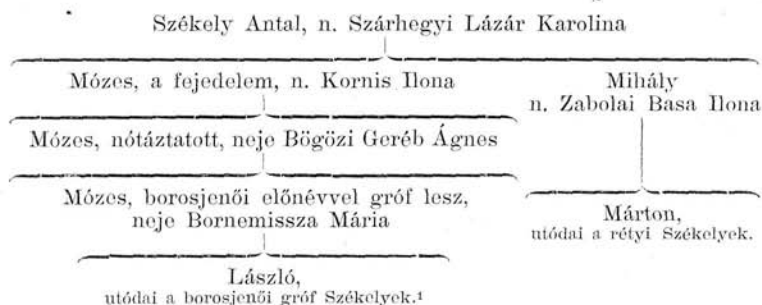
Ez állításnak megerősítésére szolgál az is, hogy Székely Mózes 1575-ben nem Békes, hanem Báthori mellett harezol.

¹ Szádeczky L.: A székelyek tört. intézményei. Erdélyi Múzeum. 1902. 318. l.

² Nehány példa: Egregiis Joanni Syger provisorii ac Francisci Nagy castellano arcis Udvarhely. Székely Okievéltár IV. 23. l.; Egregii Johannis Cheffey capitanei arcis nostrae Varhegy et Judicis Regii Sedium Siculicalium Sepsi, Kezdi et Orbai, 59. l.; Egregio Petro Székely de dicta Siményfalva. 133. l.; Egregiis et nobilibus Michaeli et Francisco Nemes de Hydvég stb. . . . agilium Gasparis, Valentini, Andreas et Cozmae Illyéssy de Bewlewn. V. k. 60. l. Egregiis et agilibus Benedicto Kun de Kal, Joanni Bornemissza de Ernye stb. Alább egregii Pauli Nyutodi de Andrásfalva . . . providus et agilis Blasius Kerey 98—99 l. Báthori Zs. 1594. Lázár Farkasnak Bőre Mátyás nevű jobbágyát lófőségre emeli, Czimök: egregiü Wolffgangi Lázár de Szent-Tamás . . . nobilis agilis Matthaei Bőre. 155. l. Primipilatus nobilis agilis Alexandri Siko de Nagy-Bölön. 166. l. És számtalan helyen egregiis nobilibus et agilibus v. egregiorum nobilium et agilium.

Ismeretes dolog, hogy a székely főurak a többi székelyeket jobbágyaikká akarták tenni, a miért a három osztály között nagy volt az ellenségeskedés. 1562-ben az urak győztek, de jól tudták, hogy a legyőzöttekkel még meg kell mérkőzniök, a mint az nemsokára be is következett, mikor Báthori és Békés versenyeztek a fejedelemségért. A székelyek közül a primorok legnagyobbbrészt Báthori mellett harezoltak — köztök Székely Mózes — míg a székelység többi része Békés táborába ment.

Most próbáljuk meg közelebbről meghatározni azt a primor családot, melyből Székely Mózes származott. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban őriznek egy családfát, melynek czíme a következő: A Medgyesfalvi, Csik-szent-Imrei, Pákéi, jelenleg Rétyi főnemes (primor) Székely (Zekelj) család leszármazási (genealogiai) táblázata 1512-től kezdve mostanig. Kezdeté pedig a következő:

E családfa szerint tehát a rétyi és siménfalvi Székelyek egy őstől — Székely Antaltól — származtak, a siménfalvi Székelyeknek egyenes leszármazói volnának a borosjenői gróf Székelyek. Mindenekelőtt állapítsuk meg, hogy mi a téves, s azt válaszszuk el az igaztól.

Helytelen azon állítás, hogy Székely Mózes apja Antal volt; nejét Kornis Annának és nem Ilonának nevezték. Neki nem volt Mihály nevű testvére, hanem István, János és Péter. Ezt a Mihályt különben az összeállító azonosítja kövendi Székely Mihály szatmári kapitánnyal, a ki Rudolfnak Ungnád Dáviddal

¹ E táblázat hiteles másolatát Pálmay József úr volt szives velem közölni.

együtt Mihály vajdához küldött követe volt, ez is tévedés, mert ez a Székely Mihály a kövendi Székely családból származott.¹ Ifj. Székely Mózesnek fiát Zsigmondnak hívták és nem Mózesnek. A borosjenői Székelyekről alább lesz szó.

Ennyi tévedés daczára mégis azt hisszük, hogy a családfa összeállítónak abban igaza van, hogy a rétyi és a siménfalvi Székelyek egy őstől származtak, csak a részletekben tévedett. A családfa 1512-ben kezdődik, a mikor is az annak élén álló Székely Antalt legalább is 25—30 éves férfiúnak kell vennünk. Azonban eszerint ő 1554 körül, a mikor Székely Mózes született, 70 év körüli embernek kellett volna lennie, tehát ekkor nem lehetett Székely Mózes a fia, hanem lehetett az unokája. Valószínűnek tartjuk azt, hogy az összeállító egy nemzedéket kifeledett és a nagyapa után mindjárt az unokákat írta be a genealogiai táblázatba.

Ezen feltevésünk erősítésére a következő bizonyítékokat hozhatjuk fel.

Báthori Zsigmond 1583. november 7-én Székely Mózesnek csikszentimrei részjószágot cseréli el a siménfalvi fejedelmi részjószággal. A családfa csikszentimrei Székelyekről beszél. Valószínű tehát, hogy Székely Mózes Csik-Szent-Imrén valami rokonától vásárolt jószágot, máskülönben miért ment volna Udvarhelyszékről Csikszékbe birtokot venni, ha semmi érdek sem fűzte volna oda.

Bethlen Gábor többször állítja, hogy azért gondoskodott anyyira ifj. Székely Mózesről, mert az neki anyai ágon vérszerinti rokona.² Régebben ezt a rokonságot Bethlen Krisztinára — anyai nagyanyjára vezették vissza. Mi azonban úgy hisszük, hogy azt másutt, közelebbről kell keresnünk. Bethlen Krisztina a bethleni Bethlenek, Bethlen Gábor pedig az iktáriak közül való volt, a két ág pedig sokkal régebben, még a XIII. században elvált, hogy Bethlen Gábor vérrokonának mondhatta volna

¹ Nagy Iván: Magyarország családai. 10. k. 561. l.

² Mikor 1620-ban birtokokat adományoz neki, így nyilatkozik: „Cum et alias diffiteri nolumus, per lineam maternam sangvinis etiam necessitudine nos in ipsius curam commiserationemque moveri stb. Székely Okl. IV. 205. l., 1628-ban pedig: nobis sangvine etiam non alienum. 235. l.

Bethlen Krisztina unokáját. Nem is ezen, hanem a Bethlen Gábor anyja révén voltak vérrokonok. Tudjuk, hogy Bethlen Gábor édes anyja szárhegyi Lázár Druzszianna volt, a családfa élén álló Székely Antalnak pedig szárhegyi Lázár Karolina volt a neje. Mi tehát azt hisszük, hogy Bethlen Gábor inkább ezen az alapon nevezte ifj. Székely Mózeset vérrokonának, mint Bethlen Krisztina révén.¹

Hátra van még a borosjenői gróf Székelyeknek ebből a családból való származása. Ezt azonban most még igazolni nem lehet. Tudjuk azt, hogy a grófságot Székely László postamesternek fia, Mózes kapta testvéreivel együtt 1700-ban I. Lipóttól.² Azonban, hogy a borosjenői gróf Székelyek és a rétyi Székelyek között megvolt a rokonság, mutatja a két család címere között levő nagy hasonlóság.³

Végül még felsoroljuk azokat a siménfalvi Székelyeket, melyekről Udvarhelymegye levéltárában levő oklevelek megemlékeznek, megállapítva — mennyire lehetséges — a rokonságot.

1597-ben halt meg Lőrincz deák, a ki a legnagyobb valószínűség szerint testvére volt Székely Mózes apjának, János deáknak.

1608-ban egy tanúvallatásnál említetik siménfalvi nemes Székely Miklósné.

1628-ban egy tanúvallatásnál szerepel Székely János, a ki szintén rokona volt, mert a tanúk közül az első azt vallja: „Zekelj János anyjától hallottam, hogy monta, hogy Zekelj Jánosra bizta Zekelj Moyses az buzáját hogy elcséplesse Semiénfalván s Segesvárra hordassa, mikor Zekelj Moyses az török földre ment volt“; a negyedik tanú szerint pedig „Zekelj Moyses jovaiban sok egymás maradott, Zekelj János abból vevé elé magát.“ Ez a János úgy hisszük, hogy Székely Mózes vala-

¹ Ha igaz, a mit többen állítanak, hogy Székely Mózes nejének, Kornis Annának anyja Petky Kata volt, akkor ez úton még kevésbbé nevezhette vérrokonának Bethlen Székelyt.

² Nagy Iván: Magyarország családai 10. k. 564. l.

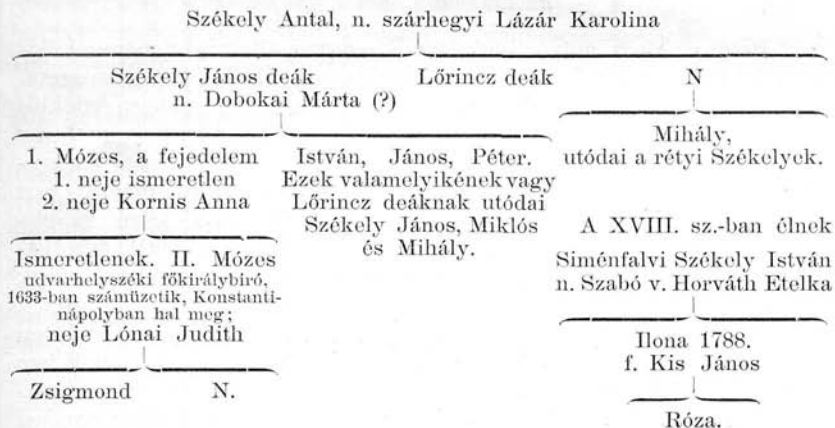
³ Mindkét címerben ott találjuk a növekvő oroszlánt, de míg a borosjenői Székely család címérében az oroszlán keresztet, addig a rétyi Székelyékében kardot tart.

melyik testvérének, talán épen Jánosnak volt a fia, vagy lehetett a Lőrincz deáké is.

Egy 1648-ik összeírásban előfordúl siménfalvi nemes Székely Mihály.

Egy 1712-iki regestrumban pedig: Semjénfalva: Comes Joannes Székely.

Végére érve dolgozatunknak, azt a következőkben foglalhatjuk össze: Székely Mózes nem lófő-székely, hanem primor családból származott és a rétyi és siménfalvi Székelyeknek a legnagyobb valószínűség szerint Székely Antal volt az ősük. A családfát pedig így állíthatjuk össze:

DR. VASS MIKLÓS.

IRODALMI SZEMLE.

Beöthy Ákos új könyvéről.

A magyar államiság fejlődése, küzdelmei. II. r. Az új Magyarország, az 1825-iki országgyűléstől az 1848-iki törvények szentesítéséig. Budapest, Athenaeum. 392 l., ára 7 k.

Beöthy Ákos műve, melyben a magyar államiság megalakulását, fejlődését s küzdelmeit a reform korig új és érdekes szempontok figyelembe vételével írta meg, országszerte meleg érdeklődést keltett. Az érdeklődésnek általánosságát bizonyítja az, hogy politikusok s a közönség szívesen keresett s keres útbáigazítást könyvében. Az érdeklődés alaposságát pedig esattanósan bizonyítja a M. T. Akadémia eljárása, hogy sietett Beöthyt tagjai közé választani. E művet, illetőleg annak egy fejezetét e folyóirat 1901. évfolyamában ismertette és méltatta dr. Török István. Nem is terjeszkedünk ki e műre. Minthogy azonban e művében Beöthy egész programot ad felfogásának alapelveiről s fejtegetéseinek indítékairól, röviden összefoglaljuk, hogy e második művét megérthessük, az elsőnek is a tartalmát. Beöthy összes fejtegetése a következő elvekben esúcsosodik ki: *az állam addig erős és életképes, a mig összes erejével maga szabadon rendelkezik, vagyis a mig az állami erők sulypontja magában az államban van.* Történeti fejtegetésében keresi, hogy hol volt hát a magyar állam erőinek sulypontja? Az alapvetéstől az Árpádokon át Mátyásig bezárólag a nemzetben. Ebben a korban, a mikor a nemzet maga rendelkezett önerejével, a magyar állam turul módjára magasan fenn szárnyalt s a magyar nemzet, a mi dicső és nagy kötelességet juttatott neki a tények logikája, teljes bevégeztséggel oldotta meg. A mohácsi vésztől a reform-korig az erők sulypontja a nemzet kezéből s az ország határán kívülre kiesett. Összes küzdelmeink Mohácstól kezdve a sulypont visszaszerzésére irányult és pedig a reform-korig eredmény nélkül, 1825 óta pedig a biztos siker reményével. E küzdelem folyik napjainkban is. Ez egységes és biztos alapon nyugvó elbeszélést élénk, itt-ott izgatóan érdekes részletekkel színezte ki s rengeteg politikai s jogi ismeretét analogiás módon érvényre juttatva, mindvégig úgy szötte, hogy az valósággal lebilincsel.

Ezek után csak természetes, hogy kíváncsian vártuk az elbeszélés folytatását, kiegészítését. S mindjárt megjegyezhetjük, hogy a folytatás méltó ugyan a kezdethez, de azzal egyenlő színvonalon nem áll.

Nem áll pedig azért sem, mert egy pár jellemzés (Metternich, Széchenyi, Kossuth, Kölcsey s Deák) és az országgyűlési tárgyalások aprólékos fejtegetésének kivételével e kötet anyagát is elbeszélte. Ennek következtében folytonosan hivatkozni kell az első kötetre, önmagára, a mi természetesen az elaprózást, a szigorú rendszer hiányát, gyakori ismételtetést von maga után. Másrészt nem veszi eléggé számba a politika, irodalom és társadalom egymásra való kölcsönös hatását, pedig kivált a tárgyalt korban ezeket külön-külön megérteni lehetetlenség. E tekintetben legfőleg a kimagasló alakok hatásáig megy, ámbár nyilvánvaló, hogy a nagyjaink karakterében rejlő erőnek, hogy munkát végezessen, megfelelő közegre volt szüksége. E nélkül az erő nem működik; a holt erő pedig nem is erő. Aztán kifogyhatatlanul dicséri a megyét s a táblabíró világot, de nem felejteti a parlamentarismus nagyszerű eszméjét sem. Pedig végre is, hogy az ő kifejezésével éljek, a reform-kor signaturája e két elv összecsapása, küzdelme s nem a kormány esőkönyössége. Mert a kormány, mint Metternich jellemzésében maga is elismeri és kiemeli, többé nem gombolkózott annyira be a reformok előtt, mint azelőtt, a mit különben a gravaminalis, e tisztán magyar jellegű politika ellanyhulása is mutat. A gravamenek most sem tűntek el örökre, de a tényleges alkotások sorozata mellett számuk csekély és épen ezért az ellenők való küzdés is felemelőbb és eredményesebb is épen a felelősség elvének térfoglalása következtében.

A könyv tulajdonkép két részre oszlik.

Az első részben az osztrák és magyar rendszer közötti ellentéteket világítja meg. Ebben kiválóan érdekes Metternich jellemzése, a melyben Metternich legőszintébb szavaiból, leveleiből megállapítja, hogy a 67-es kiegyezés elemei Metternich felfogásában megtalálhatók. A Metternich jellemrajzának a keretében nagy szélességgel magyarázza a szentszövetség czélzatait is, abból indulva ki, hogy az a magyar közönség előtt ismeretlen; pedig hála istennek ez már csakugyan nem áll, mert minden jobb középiskolai tankönyv is magyarázza, s minden közepes képzettségű egyén ismeri. Nem kevésbbé élénk a Ferdinánd jellemzése, a megye és város életének tárgyalása.

A második részben a kísérletek és tapogatózások korszakát tárgyalja az 1825-iki országgyűléstől a Pesti Hirlap megjelenéséig. A kor tárgyalását Széchenyi István jellemrajzával kezdi. Széchenyi jelentőségével s jellemrajzával Kemény Zsigmond, Grünwald Béla, Falk és Zichy Antal nyomán eléggé tisztában voltunk. A magyar

közvélemény mintha lezárta volna a Széchenyi működése fölől való controversiát azzal a megállapodással, hogy Kossuthal egyet akart, a nemzet megerősödését, csak az ehhez vezető utat tartották különbözőnek. S kivált a szabadságharcz után terjedt el az a nézet, hogyha a nemzet Széchenyit követi, a megrázkodást kikerülhette volna. Beöthy felfogása új és eredeti s minden bizonynyal új vitára ad okot. Mi történt volna, ha a nemzet reá hallgat, meg nem állapítható. De Széchenyi egyénisége a Hamleté, az okoskodó s kétségbe zökkenő Hamleté. Politikájában nincs rendszer, összhang és céltudatosság: *nincs politikai programja*. Munkái nem képviselnek olyant, még közgazdaságit sem. Idézi Desewffy véleményét, hogy t. i. Széchenyi munkáinak legnagyobb részét meg sem írja, ha elolvassa mindazt, a mit az országgyűlések 1791 óta mondottak és írtak (171. l.). De egész általánosságban Széchenyi tévedése épen abban rejlik, hogy nem látta be, hogy az anyagi kérdések határozottan politikai jellegűek s nagy nemzetközi kérdésekkel állnak kapcsolatban (181 l.), hogy nem vette észre, hogy a magyar korona firmája alatt részben családi, részben osztrák császári politika folyik (186. l.) s így a Széchenyi taktikája a nemzeti erők lefokozását, a nemzeti élet összezsugorodását vonta volna maga után. Óvatossága s idegessége a magánéletben s a politikában is omláshoz vezetett. Látnivaló, hogy olyan nagy kérdéseket dob a gondolkodó elé, hogy azok megítélése hosszabb időt igényel. De jó, hogy megzavart egy kissé s megriasztott, mert újra elő fognak kerülni a Széchenyi könyvei, újra megélvezzük feszült pathosát, s élénk satiráját, a mire nagy szükségünk van, mert úgy látszik, a Széchenyi reliquiákkal együtt az Akadémia falai közé vonult vissza a legnagyobb magyar igazi ismerete és méltánylása is. A Beöthy felfogása új is, merész is az eddigi, az ú. n. hivatalos felfogással szemben. Habár általában túlszigorúan ítéli is meg Széchenyit: el kell ismernünk, hogy Széchenyinek határozott programja, szigorúan megállapított haditerve s célja nem volt, a melyik nagy időre szólott volna, a mint a később történetek mutatják. Mert összes követelései közül csupán a közlekedésre vonatkozók fejlődtek nagyra, míg pl. Deák vagy sokkal kisebb súlyú kortársainak az elvei ma is élnek és hatnak.

Majd részletesen ismerteti az 1825-iki országgyűlés történetét, a közvéleményt, mi ennek nyomán alakult. Nagy szeretettel merül bele a kor kiválóbb egyéneinek jellemzésébe (Kölcsey, Wesselényi, Kossuth, Deák, Reviczky, Pálffy). S ezekben a jellemrajzokban megárad nagy tudománya s éles elméje fogva tartja az olvasót. Egész rajongással szól azokról a szellemóriásokról, kiket a köznemesség nevelt föl. Csodálkozva dicséri a jogegyenlőség képviselőit, a kik nálunk magából a nemességből kerültek ki, a mit különben már a harminczas években észrevett a nálunk utazó angol Pardoe.

Elismeréssel kell adózni Beöthynek azért is, hogy forrásmunkáit ott keresi és találja meg, a hol azok tényleg vannak. E kor történetét Horváth Mihály s Ballagi Géza megírták. De Beöthy a közvetlen forrásokat is felhasználja: a szereplők leveleit, naplóit s az egykorú utazókat (Miss Pardoe, De Gerando). Módszere ebben a könyvében is az analogia. Példáért most is, mint mindig az angol történelemhez fordul, mert az ő szemüvegén a magyar és angol alkotmány két egy-testvér. Pedig helyesen jegyzi meg Concha Győző a kilenczvenes évekről írt tanulmányában, hogy ez a hasonlóság kissé erőltetett. Hogy lehet az — kérdi Concha — hogy *azonos szellemű alkotmány mellett az angolnak világuralma van, mi meg jóformán magunkkal sem rendelkezhetünk?* Felelet: vagy nincs hasonlóság a két alkotmány között, vagy ha van, az csak betűhasonlóság, a minék realis értéke alig van. Ez észrevétel (nem megrovásképen) szem előtt tartandó, s nem az a célja, hogy elriaszson valakit az angol intézmények példa gyanánt való tanulmányozásától, de igenis óvatosságot ajánl a felületes hasonlóság elfogadásában.

Azzal végzem ismertetésem, a mivel dr. Török végezte az első kötet ismertetését, hogy szakembernek, mert eredeti felfogással s kiváló kútfők felhasználásával van írva, a nagy közönségnek, mert széles politikai látókörrrel, az ifjúságnak, mert igazi tüzes magyar lelkesedéssel van tele minden sora, alig találhatni hasznosabb és tanulságosabb munkát, mint a Beöthy Ákos könyve.

Kristóf György.

Nagyszebenvidéki Kalauz

Führer durch Hermannstadt und dessen Umgebung. Hermannstadt, 1902.

A szebeni Kárpát-egyesület sokágú tevékenységének egyik üdvös eredménye ez a esinos könyvecske, melylyel a déli Kárpátok látogatását könnyítette meg ismét a derék egyesület. A szászsebesi, illetőleg hunyadmegyei havasoktól, a *Paríng* csoporttól keletre egészen a *Királykőig* kalauzol e kis munka, 27 szövegeképével tájékoztatva már előre is a magasabb hegyvilág szépségeiről s egy térképen szemléltetve Szeben város szövevényes útezainak, középületeinek elhelyezkedését.

A 127 lapra terjedő munka érdekes adalék hazarészünk ismeretéhez. Nagy-Szeben nevezetességei, története, főleg a Bruckenthal muzeum, a XVI. század első felében jeleskedett Pempflinger Márk királybírónak műtörténelmi becsesel bíró palotájából alakult *tanácsház* s a *Kárpátmuzeum* bemutatása után a közel vidékre vezet a munka. Így ismerteti Sz.-Erzsébetfalvát, hol 1863-ig legjelesebb régészünk, Ackner Mihály régészkedett, *Sze'indek* (Stolzenburg) várát, *Vizakna* fürdőit,

a szebeniek kedvenc nyaralójául szolgáló s románstílusú templomáról is emlegetett *Kis-Disznódot* (Michelsberg), valamint a posztóiparával, a szebeni villanyvilágítás turbina berendezésével vonzó *Nagy-Disznódot* (Heltau) megismertette a Verestoronyig vezet. Ott a talmácsi grófoknak történelmünkben gyakran emlegetett várára a *Landskrone-ra*, a *Boicza* helység alatt látható *Vöröstoronyhoz* vezetés az alig egy év előtt megnyílt oltvölgyi vasúton a Lotru torkolatától ki Romániába Piatráig, s áttekintést nyújt főleg a Mihály vajdától is lakott *Kozia* zárdáról, a legutóbb államköltségen vonzó nyaralóvá és gyógyhelylyé alakított *Calimancesi* vidékéről. Most a magasabb régiokat veszi sorba s itt igen practicus útbaigazításokkal szolgál a ruházati, élelmi és másfajta felszerelési kellékekre nézve. A *Szebeni víz* forrásául szolgáló *Cibin* tengerszem (Jezer 1999 m.), a 2245 m. *Cindrelui*, majd az 1903 m. magas „*Auf der hohen Rinne*“, onnan az 1532 m. magas s a szebeni *hétbírák* erdészházában megszállót is kináló *Negovan mare*, az 1356 m. *Santa*, az 1305 m. *Gotzenberg*, az 1745 m. *Presba* s a 2034 m. *Verful mare* a szebeni hegység legkedveltebb kirándulási célpontjai.

A fogarasi havasokból a 2281 m. *Surul*, a 2004 m. *Frecki tó* (Jezer) s a felette emelkedő 2426 m. *Ciorta* után déli havasaink királyát, a 2544 m. *Nyegojt* mutatja be, a hova 1901 óta a hegy aljától egész a Nyegoj menházig 13 kilométer kényelmes ösvény (dr. Wolff Károly útja) vezet, bemutatva közbe még a *Serbota* víz-esést is. Az 1540 m. magasságban épült s kényelmesen berendezett menháztól fennebb már csakis az *Ördöghíd* ajánlatos gyengébb turistáknak az haladás. Ott a sziklafalba vágott fokok segítségével a *Serbota* havas 8 szakadékan segíti át a Kárpátgyelet a turistát.

Innen $\frac{3}{4}$ órányira fennebb már hatalmas szirtgörey zárja el a könnyebb haladás útját s fejünk, lábunk helyén legyen, ha tovább merészkedünk. Így aztán 3—4 óra alatt kiküzdhetjük magunkat a legszebb nézőpontok egyikére, a Nyegoj tetejére, a mely Szádeczky Lajos leírása szerint (Erdély 1892. évf.) „úgy emelkedik a fogarasi havasok legmagasabb csúcsai fölé, mint egykor szent László hadseregében — egy fejjel magasabbra.“

A Nyegojról a Strunga Drakulujon át a 2401 m. *Paltinán* át a 2043 m. *Bulca* tóhoz vándorolva, ha erőnk bírja 3—4 nap alatt a szédületes szirtgerinczen egészen a Királykőig, illetőleg a *Barcsához* s a mellett Zernyestig kalandozhatunk. A kerzi apátság romjai, a 2100 m. *Podragu-jezer* (az EKE elnevezése szerint: Szádeczky-tó) és a 2456 m. *Podragu-csúcs*, az Alsó-Árpásról elérhető *Taritza*-vízesés, majd a szászsebesi havasokon át *Petrozsényig* kínálkozó kirándulások mind gondosan le vannak írva.

Minderre a kalauzokat, az ösvények irányát, állomásait az éji tanyákkal pontosan megjelöli könyvünk. Végül egy szintén hasznos

fejezettel zárul a könyv. Közli a turista kalauzok dijszabályait, a menházak, hegyi lovak díjtételeit, azok kötelességeivel, jogaival együtt.

A hasznos munkához ajánlatos a bécsi csász. és kir. katonai földrajzi intézetben Nagy-Szeben környékéről tisztán turistai célokra közrebocsátott térképet is megszerezni. Ez a kitűnő kalauz példány-képpül szolgálhatna az EKE-nek hasonló kalauzok szerkeztésére.

Téglás Gábor.

Vorländer bölcelettörténete.

Geschichte der Philosophie. I. Bd.: Philosophie des Altertums und des Mittelalters. II. Bd.: Philosophie der Neuzeit. Leipzig (Dürr) 1903. 292 + 540 lap. Ára 6:50 márka.

Szerző műve a *Kirchmann*-féle „*Philos. Bibliothek*“ 105. és 106-ik köteteként jelent meg. E vállalat tudvalevőleg a kiválóbb régebbi és újabbi philosophusok főműveinek egyetlen gyűjteményes kiadása, a melyben eddigelé Descartes, Spinoza, Kant, Aristoteles, Bacon, Berkeley, Bruno, Cietro, Comte, Condillac, Grotius, Hume, La Mettrie, Leibniz, Locke, Macchiavelli, Scotus Erigena, Fichte, Hegel, Platon, Schleiermacher művei jelentek meg német szöveggel és bőséges magyarázatokkal.

Művével a szerző azt a nagy hézagot akarja pótolni, a mely vagyon Überweg, Erdmann, Zeller, Fischer Kuno nagy művei, és Schwegler, Kirchner és Rabus stb. kisebb kompendiumai között. Főleg Schweglernek hézagos, felületes és elavult művét akarja kiszorítani a diákság köréből a szerző. Úgy találja, hogy a bölcelettörténet *egészt* tárgyaló mű még hiányzik a német szakirodalomban. Zeller és Falckenberg a bölcelet összfejlődésének csak egyes részeit, Windelband műve ellenben kizárólag a bölceleti problémák és fogalmak történetét tárgyalja.

A mű a bevezetésen kívül 2 kötetben öleli föl a bölcelettörténet gazdag tananyagát. Az elsőben tárgyalja az ó- és középkori, s a második, igen testes kötetben az újabbkori bölcelet történetét. A másodiknak végén „Zeittafel“ cz. alatt közli Cusa Miklóstól kezdve egészen Nietzsche Zarathustráig a philosophusok főbb műveinek pontos czímét és megjelenési évét, valamint mindkét kötet végén „a philosophusok és irodalmárok“ jegyzékét. Kár, hogy Falckenberg művéhez hasonlóan a főbb bölceleti műszavak jegyzékét nem esatolta a műhöz.

A bevezetésben közelebbről a bölcelet nevével, fogalmával, a bölcelettörténet módszerével, forrásaival és segédeszközeivel, nem

különben a keleti népeknek a philosophiához való viszonyával, a görög bölcelet önállóságával s történetének forrásaival és segéd-eszközeivel foglalkozik a szerző. A bölceselkedést „az emberi értelem egységesítésre való törekvésének“ definiálja „az ismeret terén.“ Ez oldalról tekintve ismeretelmélet és észszerű világfelfogás egyaránt. A bölcelettörténetírás köréből behatóbban ismerteti. Überweg, Windelband, Erdmann, Dühring és Stöckel, s az egyes bölceleti irányok vagy tudományágak köréből Lange, Ziegler, Siebeck, Prantl, Lasswitz, Hartmann, Stein és Encken műveit. Egészen helyesen idézi Frommann „böles. klasszikusait“, a kik között eddigelé Facher, Hobbes, Kierkegaard, Rousseau, Spencer, Nietzsche, Kant, Aristoteles, Platon, Schopenhauer, Carlyle, Lotze, Wundt és Mill bölceleti rendszereinek méltatása jelent meg. A bölcelettörténeti kutatást szolgálja még 1888 óta a Stein-féle „Archiv für Geschichte der Philosophie“, s a még Fichte által megállapított, majd Falckenberg és jelenleg Busse königsbergi tanár által szerkesztett „Zeitschrift für Philosophie und philos. Kritik“ cz. folyóirat. A legteljesebb bibliographiát nyújtja Natorp „Archiv für systematische Philosophie“ cz. vállalatának évenkénti melléklete. A keleti népeknek a bölcelethez való viszonyát tekintve a német Röth és Gladischal (és nálunk Pekár Károlylyal szemben) tagadja azoknak önálló szerepét a bölcelet terén és vitatja a görög gondolkodás önálló eredetét. A görög bölcelettörténet irodalmából méltatja Mullach, Ritter és Preller, Brandis, Zeller, Windelband, Gomperz, Kühnemann, Ziegler, Schmidt, Pohlmann és Eleutheros műveit. A mi Sebestyénünk művét, sajnos, nem ismeri.

A görög bölcelettörténet tananyagát így osztja be: a) kozmologiai korszak (Thalestól Demokritig); b) anthropologiai korszak (a sophistáktól a sokratikusokig); c) rendszeres korszak (Platon és Aristoteles); d) hellén-római korszak (a stoikusoktól az újplatonikusokig). A középkornál behatóan tárgyalja 1. a patristika, 2. a scholastika és 3. a mystika bölceletét. Az egyes korszakokat jellemző fejtegetesei igen találók és meggyőzők.

A 2-ik testes kötetben tárgyalt újkori bölceletnél különbséget tesz a) átmeneti korszak (renaissance és modern természettudomány), b) a nagy dogmatikai rendszerek (Descartes, Hobbes, Spinoza, Leibniz), c) a felvilágosodás (angol, francia és német), d) Kant criticismusa, e) a Kant utáni rendszerek (Fichtétől Schopenhauerig) s f) a jelenkor bölcelete között (a XIX-ik század 2-ik felében). A kiválóbb bölcelettörténeti irodalmi termékek közül idézi Erdmann, Zeller, Windelband, Überweg, Falckenberg, Höffding, Stöckel, Vorländer és Jodl műveit. Egyik igen sikerült részlete a reformátói bölceleti jelentőségének jellemzése.

Újjáalakította a modern bölceletet Kant criticismusa. Ebből

fejlődött ki Fichte subjektív, Schelling objektív, Hegel abszolút idealismusa és Herbart és Schopenhauer realismusa. A jelenkori bölcséletet 1840—1900-ra teszi, s itt egyenkint tárgyalja igen behatóan a német, francia és angol pozitivizmust, az 50-es évek materializmusát és spiritualizmusát, a modern fejlődés bölcséletét, természet-tudományi alapon Fechner, Lotze, Hartmann és Wundt idealisztikus rendszereit, Lange, Cohen, Natorp és mások felújított kriticizmusát, a socializmus és az individualizmus bölcséletét és napjaink bölcséleti jelenségeit s az egyes önállóbb bölcséleti tudományágakat. Felette röviden ismerteti Überweg-Heinze művei alapján a „külföld“ bölcséletét is, s itt a magyar irodalomból legújabb bölcsélet-történetírásunk teljes mellőzésével kizárólag Böhm K. „Az ember és világa“ cz. ismeretelméleti művét idézi. Kár volt nagyobb gondot nem fordítani a külföldi bölcsélet behatóbb ismertetésére. E tekintetben szerző műve igen hézagos, sőt felületes.

Felette érdekesen és tanulságosan jellemzi szerző műve végén napjaink bölcséletét. Szerinte lázas a bölcséleti érdeklődés Németországban és a külföldön a legkülönbözőbb tereken. Az egészséges bölcselkedés szempontjából örömmel kell üdvözlönnünk a spekulatív metaphysika háttérbe szorulását, s az egyes bölcséleti tudományágak önálló művelésének előtérbe lépését. Nem szabad azonban felednünk, hogy a bölcsélet sajátos hívatása „az emberi értelemnek egységesítésre való törekvése az ismeret terén“. Alapvető és maradandó érvényű elméletek fejlődtek ki egy Demokrit, Platon és Aristoteles, Galilei, Kepler és Newton, Leibniz, Kant, Schleiermacher, Hegel, Marx és Darwin eszméiből. Főleg 2 termékeny gondolat az, a mely a modern bölcséletet és tudományt gazdag kifejlődésében befolyásolja, s az a *fejlődés elmélete* s az *ismeret-kritikai érzék* a tudomány összes ágaiban. Végül modern bölcséleti törekvéseink jellemző vonása a bölcsületnek és az életnek összeegyeztetése az értelem s az erkölcsi önelhatározás világánál. Mi még Lotz és Falckenberg nyomán hozzá tesszük azt is, hogy az egyoldalú elvont gondolkodásnak a kedélyi élet által való kiegészítése, nemkülönben egy keresztyén theisztikus bölcsületnek a megalkotása a természet és a történelem fejlődésének megmagyarázása czeljából s így egyseges és életerős világnézetnek a kifejlesztése fogja képezni a jövő bölcsületnek megoldandó feladatát. Mint egységes világnézetre irányuló törekvés, a bölcsület az egész emberiség ügye, s az egyes kulturnemzetek közös java és törekvése. Ennyiben nemzeti szellemről is szólhatunk a philosophiában, s a bölcsületi gondolkodás történetében. Szerző az ismertetés elején jelzett czélból felette dicséretes és elismerésre méltó munkát végzett a maga bölcsület-történetének összeállításával. Kitünő tájékoztató a mű a bölcsület különböző korszakaiban s azok irodalmában. Az egyes korszakok, irányok és

azonnal hazarendelte Moesiába. A Maros-Szamos mentén egy 110. februárius 17-én kelt katonai elbocsátó-levél (*honesta missio*) szerint már a XIII-ik ikerlegiónak cohorsai és alái állottak, a castrumokat, utakat stb. is ezek építették s így legalább is nagyon bizonytalan az a föltevés, hogy a mai Kolozsvár helyén levő római coloniát Claudius legiójáról nevezhették volna Claudius városának, Claudio-polisnak. Napoca lakosainak nagy része azonban Kis-Ázsia nyugati részéből verődött össze; a tulajdonképeni asianusok főhelye Dacziában épen itt volt. A kelta galaták Napocát csak ideiglenes lakóhelyüknek tekintették. Kis-Ázsiában ismételten találkozunk Claudopolisszal, mint helynévvel. Így nevezik másképen Bithyniában Bithyniumot is, melyet csakugyan Claudius császár (41—54.) telepített oda s így a városnak ő a heros eponymosa. Közel esett a galaták földjéhez és így nem lett volna képtelenség, hogy az át- (vagy inkább vissza-) telepdő galata katonák ennek az európai telepnek az Ázsiából magukkal hozott nevet adják. De van*Claudiopolis nevű hely Kis-Ázsia más részeiben is; így a Halys folyó közelében, szintén Bithyniában, *Claudiopolis nova*, talán a mai Boli vagy Borla és Cataoniában a mai Erekli. Ha idevesszük, hogy a Clausus (Finály Henrik szerint) őskori, vagy tán sabinus ősfarmája a Claudius névnek, és hogy a *clausum* zárt helyet jelent, tehát olyasmit, mint a német Klause (cella, remetelak, faúszató csatorna torka), elég tetsetősnek látszanék, hogy *Claudiopolisban* (a *polis* „város“ jelentése helyett magát a „vár“-at véve) a Klausenburg (Claudius vára, vagy . . . zártvár) őst keressük. Az is elég meglepő találkozásnak látszik, hogy Claudius magyar neve Kolozs, *Claudiopolis* tehát szóról-szóra fordítva Kolozsnak a városa, Kolozsvár.

A római légióknak épen a gótok hódításai elől kellett kivonulniok Daciából s így elég közel állana az a föltevés, hogy az elhagyott *Claudiopolis* nevét a nekik megfelelő átalakítással átvették, az utánuk jövő többi germánokra s végül a honfoglaló magyarokra is átszarmaztatták, hogy ők viszont a maguk szája íze szerint módosítsák a hely nevét, a nélkül, hogy annak eredeti értelmét elferdítenék, vagy legalább megtagadnák. Szép példája volna a történelmi hagyományokhoz való szívós ragaszkodásnak, de szinte páratlanul állana Erdély történelmi földrajzában. Bizonyára vannak helyneveink, melyek a honfoglalás előtti germán, főképen pedig

szláv lakosoktól szállottak át reánk, de a Ptolemaiosnál, a Peutinger-féle térképen és a felíratokban megőrzött római, vagy rómaisított helynevekből másfélezredéven át tudtommal egy sem maradt használatban. Még a fővárost, Zarmisegethusát is egyszerűen csak Gredistyének, Várhelynek hitták s az egykori római városok és telepek neveit a néphagyományok segítségével nélkül, teljesen tudományos alapon kellett alkalmazni egyes föltárt romokra. A romok között pedig egy sínes, mely csak egyetlenegy fölíratos bizonyosságot is megőrzött volna, hogy ott valaha Claudiopolis nevű hely állott; s nincs egyetlenegy római korbéli irodalmi adat sem, mely Daciában Claudiopolis nevű hely létezésére, vagy legalább arra engedne következtetni, hogy mint Ázsiában Bithyniumot, Európában — nálunk — Napocát másnéven és párhuzamosan Claudiopolisnak hitták. Napoca nevét viselő felíratos köveink azonban vannak az Erdélyi Múzeumban.

Honnan veszi tehát magát Kolozsvár Claudiopolis neve?

Én a dolgot úgy képelem, hogy midőn Báthory István lengyel király 1581-ben Dr. Magi Lőrincz vezetése alatt tizenkét jezsuitát nevezett ki az akkor alapított kolozsvári katolikus egyetem tanárává, ezek a tudomány-egyetem székhelyét a klasszikai irányuknak megfelelőbb latin helynévvel akarták a tudományok köztársaságában elfogadhatóbbá tenni. A németes Klausenburg inkább hangzásával, a magyaros Kolozs pedig jelentésénél fogva Claudiusra emlékeztetvén őket, másfelől pedig tudván, hogy Dacia helyőrsége jobbadán Kis-Ázsiából került ki, a Kis-Ázsiában ismételve megtalált Claudiopolis nevet egyszerűen átvették, illetőleg a lengyel királyljal már az alapító oklevélben elősmertették. A király, a ki azelőtt nem egy latin oklevélben emlékezett meg Kolozsvárról, sohasem használta ennek semmiféle latin nevét, kétségkívül azon egyszerű okból, hogy ezen combinatio előtt ilyen latin nevet nem ösmert. A mint említettem, még az Erdély klasszikus multjával szívesen bibelődő renaissance kora sem. Bonfinius, a ki először beszélt az oláhok római származásáról, pártfogója, Mátyás király szülővárosának nevét onnan származtatta, hogy Kolozs „scythanyelven“ oskolát jelent s hogy a sok oskolával dicsekvő várost ezért nevezték volna Oskolásvárosnak, vagyis . . . Kolozsvárnak. Pedig a humanista Bonfinius már mégis tudhatta, hogy a scyth

vagy magyar iskola a görög σχολή (tudományoknak szentelt idő, a tanítás helye stb.) után van képezve. Bonfiniustól Magiig azonban a humanistáknak sok ilyen tudákos szóképzés nyomja a lelkét. Huszti András 1735. táján írt Ó- és Új-Daciajában több oldalnyi fejtegetéseinek végén tagadván, hogy Kolozsvár Napoca lehetett volna, szinte haragosan veti oda, hogy „Kolozsvárnak valóságos neve deák nyelven Clusa, Clausapolis, nem Claudiopolis; az oláhok, kik Erdélyben nagyobbára római coloniáknak maradványai, még ma is ezt a régi nevezetet így használják: Klus, a magyarok Kolos, a szászok és németek Clausa, a honnan per constructionem genitivi cum nomine (a mint a deákok szoktak szólani) ettől a szótól: clausa, léssen a constructioban Clausenburg; így ettől a szótól Maria, léssen Marienburg“. „A Clusa nevezet mindenütt tartományok véghelyeiben a természettől épített szoros és járhatatlan helységet jelent, vagy pedig emberi mesterséggel készült rekeszt, zárt sánczot, vagy végbeli várat téssen“.

Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy Kolozsvárt a rómaiak hajdanában Napocának nevezték és nem Clusának, Clausapolisnak, vagy Claudiopolisnak. Azt az önkényt, melyet ez utóbbi névnek megalkotásával és forgalomba-hozatalával 1581-ben a kolozsvári Báthory-egyetem követett el, 1902. november 29.-én 646. sz. a. hozott határozatával a kolozsvári m. kir. Ferencz-József-tudományegyetem tanácsa szüntette meg, a mennyiben az 1898. évi IV. törvényzikkre hivatkozva kimondta, hogy az egyetemet a latin szövegű okiratokban, doktori és egyéb oklevelekben, a külfölddel való levelezésekben stb. többé nem Claudiopolisnak, hanem egyszerűen Kolozsvárinak kell nevezni s „datum Claudiopoli“ helyett egyszerűen „in urbe Kolozsvár“-t írni. Ez, azt hiszem, egyszerűbb volt, mint a Claudiopolist Napocával fölcserélni és bevallani, hogy három századon keresztül két egyetem s utána a többi is csak hozzávetésen és nem kielégítő tudományos nyomozáson alapuló nevet használt. Az irodalom és tudomány története három század tapogatódzásainak jele gyanánt egyideig még talán megőrzi Claudiopolis nevének az emlékét, a nagyközönség azonban, mely idáig sem törődött vele, gyorsan napirendre tér fölötte és az ifjú, modern egyetem székhelye gyanánt latin oklevelekben is szívesebben üdvözlí Kolozsvárt, azt a nevet, melyet, maga a város, latinul írva is büszkén vallott magáénak.

Claudiopolis elmúlásának ténye azonban talán mégis megérdemelte ezt a nekrológust s magának a névnek mindenesetre van annyi irodalmi becsé és jelentősége, hogy kegyelettel helyezzük oda, a hová való; az Erdélyi Múzeumba.

Márki Sándor.

Kocsárdi Gálffi János czímeres levele 1577-ből.

Gálffy Endre Székelyudvarhely város főjegyzőjének régi okleveleit átkutatván, azok között több a kocsárdi Gálffi családra vonatkozó érdekes okíratra akadtam; többek között Báthory István lengyel királynak kocsárdi Gálffi János számára 1577-ben adományozott czímerújító és bővítő levelére is.

Gálffi János Báthori Kristófnak tanácsosa és titkára volt, később pedig az ifjú Báthory Zsigmond főudvarmestere, a kinek Báthory István a lengyel király szép utasítást dolgozott ki, hogy miképen vezesse a gyermek-fejedelem neveltetését és udvartartását. Később ő is egyik áldozata lett a hóbortos zsarnokká vált Báthory Zsigmond vérengzéseinek. 1593-ban végeztette ki egykori mentorát. Fogságában írt érdekes önéletrajzát kéziratban hagyta hátra (kiadta gr. Kemény József Erdélyország tört. tárában).

A czímerújító levél igen szépen méltatja Gálffi János érdemeit. A czímer megújítja a régi családi czímert, mely egy királyi koronán ülő ezüstszínű gólyát ábrázol; de megpótolja ezt felette két sávval, mely a Maros és Aranyos folyót ábrázolja, mely Gálffi szülőföldjét öntözi. Megjegyzendő, hogy Gálffi Maros-Ujvárt is birtokul nyerte, melyet halála után a család elvesztett.

A nemes levél egy 26 cm. széles és 64 cm. hosszú hártya-papíron írva, a szöveg előtt igen eszesen festett czímerrel ellátva. Szövege a következő:

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Kioviae, Volhiniae, Podlachiae, Samogitiae, Livoniae, etc. princeps Transilvaniae. Tibi fideli nostro *Joanni Gálffi de Kochard* secretario et consiliario illustrissimi domini Christophori Bathori de Somlo, vaivodae Transilvaniae et Sieulorum comitis etc. fratris nostri observandissimi salutem et gratiam nostram regiam. Quem admodum magna est dissimilitudo inter ea monumenta munificentiae, quae brevitate temporis exstingvuntur, atque illa quae aeternitati mandatur; ita etiam inter homines quaedam studiorum varietas

existit. Nam alii, qui per virtutis arduum callem ad maximam laudem evadere conantur, maiora solidioraque spectant; alii vero minime sese altius efferunt mediocritate naturae contenti; sed semper eundem quem semel instituerunt vitae cursum tenent. Non illi magni ducunt principum virorum de se iudicia, non de posteritate laborant, a qua in aeterna laude ponantur. Utrique tamen laudandi, sed prior in propaganda sui nominis fama tanto praestantior, quanto eius munificentiae, quam a principe consequitur testimonium tempore diuturnius fama celebrius gloria illustrius apud omnes habeatur. Haec igitur cum sint diversae ad gloriam viae, maluisti tu eam tibi deligere, quae et fragrosa, et ardua esset; pulcherrimum esse existimans etiam apud posteritatem in laude et gloria vivere. Nam cum alioqui nobili genere ortus non te passus sis iis limifibus concludi, sed ut ad maiora ferreris, primum naturam tuam humanitatis studiis excoluisti, tandem iis rebus tanquam adminiculis, ad pertractationem rerum gravissimarum te contulisti, ut perruptis difficultatim impedimentis, eo loci tua virtute pervenires, unde veluti ex fonte praemia virtutum haurires, quod sane non infeliciter tibi cessit; quippe qui te ab initio eum praestitisti, ut nobis propter tuam virtutem una cum illmo fratre nostro te ormandum esse augendumque duceremus. Quare ne tibi tuiquae similibus incitamenta ad res praecclaras consectandas in posterum deessent, postquam Dei munere ex principatu Transilvaniae ad huius incliti regni nostri Poloniae regium fastigium evecti sumus, haereditaria tua nobilitatis insignia tibi tuisquae haeredibus et posteris utriusquae sexus universis, in hunc modum augenda, illustranda, dandaque censuimus. Scutum videlicet triangulare, in rubro, in duas partes transversim distinctum, cuius superior pars, quae nova accessione constat, duas lineas seu ductus albos transversim aequaliter inter se distantes continet, duorum videlicet fluviorum *Marusii* et *Aranias*, qui natale tuum solum irrigant utrinque magna incolarum comoditate et amoenitate, species referentes, inferior vero cignum argenteum coronae regiae gemmis variis distinctae insistentem occupat, quae insignia haereditaria tibi esse perhibetur. Scuto imposita est galea equestris craticulata simili corona praecineta cui itidem cignus insistit, e galeae cono lemniscis hunc inde candidi et rubri coloris cum scuti oram defluentibus: quomadmodum haec in principio harum literarum nostrarum, arte et manu pictoris propriis et accommodatis coloribus sunt expressa, habes egregia, si diligenter perpendas virtutum monumenta. Avium etenim, quae fluminibus gaudent, princeps cignus est, sobrietatem, temperantiam et fidem representans. Quod symbolum iure optimo in te cadit, quandoquidem svavitatem morum, ingenii candorem, in rebus agendis summam fidem, sobrietatem et industriam, similemque sui in omnibus partibus vitam tuam exprimat et representet. Quo-

circa decernimus, ut in posterum tu, liberi, posterique tui utriusque sexus universi, haec quae diximus insignia, more aliorum nobilium regni Hungariae et Transilvaniae armis utentium ubique in praeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, tentoriis et aliis omnibus exercitiis militaribus et nobilitaribus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, annulis, aulaeis, domibus, sepulchris et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae et sincere nobilitatis titulo, quo te tuosque posteros utriusque sexus universos ab omnibus et singulis, cuiuscunque status conditionis, dignitatis et praecminentiae homines existant, insignitos dici, nominari, haberique et reputari volumus habere, ferre ac gestare, omnibusque honoribus, immunitatibus, privilegiis, praerogativis, quibus ceteri nobiles et militares homines Hungariae et Transilvaniae, consuetudine aut iure utuntur, vos item perpetuo uti et gaudere possitis, harum nostrarum, quibus est secretum sigillum nostrum appensum, vigore et testimonio literarum. Datum per manus generosi *Martini Berzevicei* equitis aurati, consiliarii et procancellarii nostri Transilvanici, in arce nostra *Bidgostiensi* undecima die mensis Martii, anno domini millesimo quingentesimo septuagesimo septimo, regni vero nostri anno primo.

Stephanus Rex m. p.

Martinius Berzevicei m. p.

procancellarius Transilvaniae.

Közli: *Pálmay József*.

Birtokadományozás Pókai Istvánnak 1601-ben.

A marosszéki Pókai-család a Báthoryak idejében szerepet játszó család volt Erdélyben. Egyik tagjáról szól a következő birtokba iktatást elrendelő oklevél, melyet rövid kivonatban — emlékezet okáért — ide iktatunk:

Báthory Zsigmond Pókai Istvánnak adományozza a marosszéki agárdi birtokot, mely búzásbocsárdi Nyakazó Jánosé volt, de az ő magvaszakadtával a kincstárra szállt és meghagyja székelyvásárhelyi Konez Pál, Zeredai András, Berzi István, Dési István és Zigeti György, a fejedelmi nagyobb kancellária jegyzője és írnokainak, továbbá jobbágyfalvi Tót Balázs és Ferencz, káli Kun János, Dersi János és buzaházai Peterdi Ferencznek, jedi Kádár Albertnek, agárdi Kachio Jánosnak, nemkülönben vadadi Vadadi Györgynek és berekereszturi Literati Jánosnak, alkirály-bíráknak, és vásárhelyi Literati Istvánnak, Marosszék jegyzőjének, hogy az említett Pókai Istvánt az agárdi birtokba iktassák be, az esetleges ellenmondókat 15-öd napra idézzék meg a fejedelmi udvarba és a beiktatásról tegyenek jelentést. Kelt Kolozsvárt, 1601. április 27-én.

(Eredetije, a nagy fejedelmi pecséttel, magántulajdonban, Deésen.)

Új könyvek.

Protestáns iskoladrámák. Kiadta Bernáth Lajos. Budapest, 1903. Franklin-Társulat, 410 lap. Ára 4 kor. (Heinrich G., Régi Magyar Könyvtár XXI.) E kötet tizennégy iskoladrámát foglal magában, melynek protestáns szerzőktől protestáns iskolák növendékei számára készültek és protestáns tanintézetekben előadatnak. Komolyak és tréfások, néha csintalanok, sokszor igazi költői részletekkel, művelődéstörténeti szempontból mindig érdekesek és tanulmányosak. Eddigelé ismeretlenek voltak, most lényegesen új világitásba helyezik a magyar iskoladráma történetét, melyet a kiadó 41 lapra terjedő beható és értékes bevezetésben külön tárgyal. Kimutatja, hogy a színi előadások a protestáns iskolákban folytonosak a XVI-ik század közepétől egészen a XIX-ik század elejéig; hogy az előadások nyelve (a latin mellett) a magyar volt; hogy ez a magyar iskoladráma kétségtelenül a németek hatása alatt jött létre, de már korán magán hordja a magyar nemzeti szellem bélyegét. Ily szempontból az iskoladráma fontos részlete és ága a magyar irodalomtörténetnek és megérdemli a nagyobb közönség figyelmét is. Bernáth kötete eddigelé e téren a legfontosabb gyűjtemény, mely a magyar iskoladráma körül elterjedt helytelen vagy legalább ferde nézeteket helyre fogja igazítani.

Kazinczy Ferencz: *Tövisek és Virágok.* Kiadta Balassa József. Budapest, 1903. Franklin-Társulat, 101 lap. Ára 1 kor. (Heinrich G., Régi Magyar Könyvtár XX.) A magyar nyelvújítás történetében fontos mozzanat Kazinczy Ferencznek ez epigrammgyűjteménye, melyben a korabeli irodalomnak egész állapota és eltérő irányai visszatükröződnek. De nemcsak irodalomtörténeti, hanem aesthetikai szempontból is igen értékes e kötet, mert Kazinczy epigrammái méltán állíthatók a Goethe-Schiller-féle híres Xeniaiák mellé, melyeknek hatása alatt létrejöttek. Balassa a terjedelmes bevezetésben érdekesen írja meg ez epigrammák történetét, a jegyzetekben pedig nagy tudással összehord mindent, a mi helyes fölfogásukat elősegíti és rejtett érzéseikat megfejt. Nagyon emeli e kiadás értékét a függelék, a hol Kazinczy rendkívül érdekes bevezetését a „Tövisek és Virágok“ tervezett második kiadásához és a kortársaknak legfontosabb bírálatait (Kis János-, Rummy Károly- és Szemere Páltól) vesszük. Az egész kötet ilyformán irodalomtörténetünk egyik nevezetes mozzanatának minden oldalú rajza, mely egyúttal lehetővé teszi, hogy a mai olvasó önálló ítéletet alkothasson magának úgy Kazinczy Ferencznek és barátjainak, mint ellenfeleinek álláspontjáról.

A magyar királyság első századával és Kálmán uralkodásával foglalkozik Acsády „A magyar birodalom története” című művének most megjelent 5. és 6. füzete. Mint az előbbi füzetekben, úgy ezekben is a nemzet kialakulásának belső történetére, a szociális és közgazdasági mozzanatokra helyezi a fókust. Élesen kidomborodik benne Szent László és Kálmán uralkodói munkájának jelentősége. Kimutatja, hogy az első királyok böles és minden ízében magyar politikája mint csoportosította a magyarság minden rétegét a trón köré, mint egyesültek a magyar állameszmében a nép legkülönbözőbb elemei. Örömmel dolgozott az egész nemzet királya oldalán és aránylag nagyon rövid idő alatt óriási haladást tett az anyagi jólét és polgárosodás terén. László már nemcsak nemzeti, hanem messzeszárnyaló birodalmi politikát követett. A kicsiny Magyarországot tengeri állammá tette. Politikáját követte Kálmán is. Horvátország a magyar állam alkatrésze lett. És a nagyszerű külpolitika mellett milyen óriási munkát fejtettek ki ezek a dicső királyaink a belső kormányzás terén. Mi mindent észrevett éles szemük és mi mindenre talált orvosságot böleseségük. A pénzveréstől, az országútak építésétől kezdve, a jogélet megszilárdításáig, a kereskedelem fellendítéséig, a katonaság szaporításától az adóztatás igazságosabbá tételéig minden olyan mozzanatra kiterjedt figyelmük, a mi a nemzet belső és külső megerősítésére befolyhatott. Alattuk domborodik ki a magyar társadalom, a magyar gazdasági élet, a papságnak az a fontos nemzeti munkája, melyet a megállapodás, a megszilárdulás ez első idejében végzett.

Az „**Olesó könyvtár**” legutolsó három füzete ismét a legújabbak közül való. A kik szeretik a kalandos történeteket, melyek exotikus vidékre vezetik az olvasót, bizonyára szívesen veszik a „Halket Péter közkatona esetét”, melyet Schreiner Olivia írt (1253—1254. szám) és *Haraszi Gyuláné Récsy Jolán* fordított. A történet Dél-Afrikában játszik, a Mashonalandben s érdekességét csak növeli az a környezet, melyben a szegény, jószívű és becsületes katona tragédiája lejátsszódik. Derék, emberszerető lelke veszti el ezt az egyszerű embert, a ki éppen akkor, mikor a terhes szolgálatától már szabadúlna és nyugodt polgári életet kezdhetne, megszán egy szerencsétlen négert és szabadon bocsátja, elvagdossa bilincseit... s aztán az erre támadt zajban agyonlövi magát. Egyszerűbb és meghatóbb történetet rég nem olvastunk; hatást vadászó eszközök, izgató bonyodalom nélkül, csak az igazság közvetlen művészetének az ereje az, mely az első naptól az utolsóig leköti az olvasó minden figyelmét és érzelmét. A kettős füzet ára 40 fillér.

A következő füzetben „Barabás Miklós emlékiratait” adja közre Kézdí Kovács László, a festő (1255—1258. szám). A most öt éve elhalt és tisztos kort ért művész több év folyamán, szórva-nyosan írta össze emlékeit, úgy a mint az egyes mozzanatok eszébe

jutottak. Talán ez az oka, hogy jegyzeteiben az események nem folynak teljes időrendben egymásután, de viszont a megfigyelései olyan érdekesek és azok az apró képek, melyeket korának rohamosan torlódo eseményeiből ki-kiragad, oly vonzó, hogy nagyon is megérdemlik a közzétételt. Barabás, a ki a magyar festészetnek egyik úttörő apostola volt, emlékiratai első részben érdekes képét adja küzdelmes ifjúságának s a századeleji erdélyi közművelődési állapotoknak, megismertet egész sereg akkor élt notabilitással, majd leírja bécsi, bukaresti és olaszországi művész vándorlásait, melyeket gyakran humoros epizódokkal fűszerez. A harminczas évek elején visszatér a hazába, sőt 1836-ban véglegesen Pesten telepedik meg. Leírja a 38-as árvíz borzalmait, később pedig megemlékszik a szabadságharcz eseményeiről. Ettől kezdve a jegyzetei már hézagossabbak, de a mi nevezetesebb történt életében, arról a későbbi évekből is beszámol. Ilyen pedig igen sok történt vele, mert a nemzeti újjászületés nagy alakjait és összes szereplőit mind a Barabás művészete örökölte meg a későbbi idők számára s e nagy alakokkal lépten-nyomon találkozunk emlékirataiban is. Maga a mód, a hogy Barabás a vele történt eseményeket s élete folyását elmondja, föltöte vonzó és érdekes. Vonzó és kedves olvasmány ez a négy számra terjedő vastag fűzet; ára 80 fillér.

Arany Lászlónak „A magyar politikai költészetéről“ írt értekezése akadémiai székfoglaló volt 1873-ban (1259—1260. szám). Igen becses ez a maga nemében szinte egyetlen ily tárgyú tanulmány, mely vázlatosan ugyan, de mégis eléggé világosan és pontosan tünteti föl, hogy mily pontokon érintkezett hazai költészetünk a nemzet politikai történelmével, miben hatottak eszméik egymásra s miként fejlődtek költőink e hatás alatt. A nagy föladatot ily szűk keretben szinte lehetetlen volt megoldani, mert a hazafiság eszméje s a nemzet érzelmeinek kifejezése többnyire összeforr a magyar költészetnek csaknem egész történetével: de azért Aranynek ez a tanulmánya csaknem megközelíti a lehetetlen megvalósítását. Irodalmunk legrégibb kezdeteitől fogva nyomról-nyomra követi és kimutatja a politikai líra hangjait költészetünkben, a melyre legalább politikai vonatkozású nyilatkozásaiban, igazán ráillik a népdal szava, hogy: „Szomorú a magyar nóta, háromszáz esztendő óta“. . . . Most már még csak nem is szomorú, mert ez idő szerint nincs politikai költészetünk, csak vezércikkjeink vannak; — a minthogy általában költészetünk se igen van, csak a tárczabeszélyeknek vagyunk bőviben. S nem vált be Arany László jóslata, hogy „a társadalmi osztályok, elvek, pártok, igények, érdekek egymás közötti élesebb versengése új eszméket visz a küzdelem terére“... mert az „élesebb versengés“, sőt az agyarkodás ugyan megvan, de a költészet helyére a legsivárabb, legönzöbbs próza tolakodott. A kettős fűzet ára különben 40 fillér.